

ΑΙ ΠΑΡΑ ΤΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΩ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Γνώστης βαθύς τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ὁ Εὐστάθιος καὶ τοῦ παροιμιογραφικοῦ πλούτου τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν συγχρόνων του, ἦτο ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς θέσιν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν ἄφθονον χρῆσιν παροιμιῶν νὰ κάμῃ, ἐπόμενος ἄλλως καὶ συνηθεία τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ ρητόρων, οἵτινες πρὸς κόσμον τοῦ λόγου καὶ διέγερσιν ἐνδιαφέροντος, συνήθως μετεχειρίζοντο τὰς παροιμίας¹.

Παρὰ πάντα ἐν τούτοις ταῦτα, γνωρίζων ὁ ἱεράρχης νὰ τηρῇ τὸ μέτρον², ἀπέφυγε τὸν πολὺν παροιμιογραφικὸν φόρτον ἐν τοῖς ἔργοις του καὶ μετεχειρίσθη ἐν τῇ τοῦ λόγου του πλοκῇ μόνον ἐκείνας τῶν παροιμιῶν, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπεδίωκεν.

Ὁ Εὐστάθιος δὲν εἶναι τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες ἀπλῶς καὶ μόνον, πρὸς πολυμαθείας ἐνδειξιν, μετεχειρίζοντο τὴν παροιμίαν· δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αὕτη ὑποκείμενον ἐρεύνης, καὶ ὁσάκις μάλιστα εὐρίσκει εὐκαιρίαν, συζητεῖ περὶ αὐτῆς καὶ ὑγιεῖς ἐκφέρει γνώμας. Οὕτω περὶ τῆς παροιμίας Κρότωνος ὑγιέστερος, παρατηρεῖ· «Καὶ τὸ Κρότωνος δὲ ὑγιέστερος, ὡς αὐτὸς λέγει Γεωγράφος, ἐντεῦθεν (ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως) εἴληπται, ὡς τῶν Κροτωνιατῶν εὐρώστων ὄντων ὥστε οἱ ἀπὸ κρότωνος τοῦ ζυφίου, ὃν κυνοραϊστὴν λέγει ὁ Ὅμηρος, εἰπόντες ταύτην εἴληφθαι τὴν παροιμίαν οὐκ εὖ λέγουσιν, ἀλλὰ παίζουσιν, ὡς καὶ εἴ τις εἴποι τινὰ κώνωπος ἀδικώτερον»³.

Δεξιὰν μέθοδον πρὸς τούτοις τῆς παροιμίας θεωρεῖ τὸ νὰ δυάξῃ αὕτη, νὰ δύναται δηλαδὴ κατὰ δύο διαφόρους τρόπους νὰ ἐρμηνευθῇ. Τοῦτο ἐδήλωσεν εἰς δύο χωρία ὁμιλῶν π.χ. περὶ τῆς παροιμίας ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης, τῆς δυναμένης διαφόρως νὰ ἐρμηνευθῇ, εἶπε· «Καὶ ὄρα ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὡς αἱ παροιμίαι πρὸς διαφόρους ἐννοίας ἀμέμπτως ἔστιν ὅτε στρέφονται, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Καδμείας νίκης γίνεται, καθὰ προοδηλώται» (1262.26). «Τὸ δὲ δυάξειν τὰς παροιμίας ἄλλη τις αὐτὸ δεξιὰ μέθοδος δηλω-

¹ K. K r u m b a c h e r, Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter σ. 364.

² Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 29.

³ Ἐξήγησις εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν στίχ. 369 (σ. 283.9 ἔκδ. Bernhardt).

θεΐσα και ἀλλαχοῦ, καθ' ἦν τὸ νίκη Καδμεία, οἱ μὲν ἐπὶ τῆς ἀκερδοῦς και ἀνωφελοῦς ἐξελάβοντο ψογερωῶς, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς ἄκρας και καθ' ὑπερβολήν. Και τὸ ἄλμην δὲ ἔχειν, ὡς προδεδήλωται, πῆ μὲν πικρὸν ἀνθρωπον σκώπτει, πῆ δὲ ἡδὺν παραδηλοῖ και, ὅ φασιν, εὖνοστον. Ὅμοίω δὲ λόγῳ και τὸ ἀπὸ δροῦς ἢ πέτρης εἶναι τινα οὐ μόνον ἀρχαιογονίαν παλαιτάτην σημαίνει Ὅμηρικώτερον, ἀλλὰ και ἦθος ἀτέραμνον κατὰ καιρίαν ἔστιν ὅτε παράχρησιν» (1927.12).

Αἱ παρ' Εὐσταθίῳ παροιμίαι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας.

1) Εἰς τὰς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι φερομένας και κυρίως ἐκ τῶν συλλογῶν μόνον τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν γνωστάς, οὐδαμῶς δέ, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν, φερομένας ἐν τῷ στόματι τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων.

2) Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως πλασθεΐσας και

3) Εἰς τὰς συγχρόνους του δημῶδεις.

Περὶ τῶν πρώτων οὐδένα λόγον θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα, διότι αὐταὶ κεῖνται ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τῆς παρούσης πραγματείας ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἀφ' οὗ μάλιστα και καλῶς αὐταὶ συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ Ed Kurtz¹.

Διὰ τὰς δευτέρας, οὐσας voces sapientium και οὐχὶ verba rustica², θ' ἀπέφευγον νὰ κάμω οἰονδήποτε λόγον, ἀν μὴ ὁ ἀντάξιός τοῦ μεγάλου διδασκάλου μαθητῆς Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος ὁ Χωνιάτης ὄρισμένως ἀνέφερεν ὅτι πολλαὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἐφέροντο ἀνὰ τὰ στόματα μιᾶς μεγάλης τάξεως, τῶν φιλολόγων, ἀλλὰ και ὡς αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι ἐν ταῖς ἀγοραῖς και τριόδοις ἐλέγοντο³.

Κατὰ τὸν Εὐστάθιον, σοφοί, μεγάλοι και ἱεροὶ ἄνδρες καταλλήλως διασκευάζοντες τὰ λογίως ἢ και δημοτικώτερον εἰρημένα δύνανται νὰ γίνωσι δημιουργοὶ παροιμιῶν, οὐ μόνον δ' οὗτοι, ἀλλὰ και ἕκαστος, ἀρκεῖ νὰ ὀρμᾷ-

¹ Περὶ τῶν ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου παροιμιῶν πρώτην πραγματείαν ἔγραψεν ὁ A. Hotoy, De Eustalhi proverbiis, ἐν Jahns Jahrbücher Suppl. Bd. 16 (1886) σ. 294-314, ἀτελῆ ὁμως. Ταύτην ἐπηκολούθησεν ἡ πολὺ πληρεστέρα τοῦ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike (ἐν Philologus Suppl. Bd. 6 (1891-1893) σ. 307-121, ἣτις ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἅπαντα σχεδὸν τοῦ ἱεράρχου.

² Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄρων τούτων βλέπε Otto, Die Sprichwörter und Sprichwörtlichen Redensarten der Römer XVI.

³ Οὐκοῦν τινα τῶν σῶν, εἴθ' ὅσα σπουδάζοντί σοι πεπὸνῆται εἶτε σχολάζοντι πέπαικται χαριέντως οὐκ ἀνὰ στόμα τοῖς φιλολόγοις φερόμενα περιφρόνεται; Ὡς οὐκ ὀλίγα καπὶ ταῖς ἀγοραῖς και τριόδοις ἀκούσαι τις ὡς τὰ παροιμιώδη περιλαλούμενα. Μιχαήλ Ἀκομινᾶτου τοῦ Χωνιάτου, Μονοδία εἰς τὸν Θεσσαλονικῆς Εὐστάθιον 1. 297. 26 (ἔκδ. Λάμπρου). Ὅρα και Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 34.

ται δεξιῶς¹. Τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ ἐπόμενος πολλαχοῦ ἐπειράθη τοιαῦτά τινα νὰ παίξῃ, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἄλλοι σύγχρονοὶ του² ἢ καὶ προγενέστεροι³. Οὕτω π.χ. παρατηρεῖ: «Ὁ μαθὼν πείσμα καὶ πεισμονὴν ἐπὶ τῶν ἐνοστατικῶν εἰρησθαι τροπικῶς ἀπὸ τῶν κατὰ νῆας πεισμάτων ἤγουν σχοινίων ἐρεῖ παροιμίαν ὑποκλέψας ἐκείθεν ὡς πάντες τοῦ αὐτοῦ λίνου ἢ τῆς αὐτῆς καννάβεως ἔστε, τουτέστιν ὁμοίως πεισματικοί» (1927.4).

Ὁφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ κατὰ μεταληπτικὸν τρόπον σχηματισθεῖσα αὕτη παροιμία δὲν εἶναι καὶ λίαν ἐπιτυχής, καθ' ἡμᾶς ὅμως ἔχει ταύτην τὴν ἀξίαν, ὅτι τὸ «πάντες τοῦ αὐτοῦ λίνου ἔστε» ὑποδεικνύει τὴν σημερινὴν δημώδη «ὄλοι εἶστε ἀπὸ ἓνα παννί»⁴ ἢ «ὄλοι εἶστε ἓνα μίτωμα»⁵, ἥτοι ὄλοι ὁμοιοὶ ἔστε κατὰ τὴν πονηρίαν καὶ κακίαν δῆλα δῆ.

Τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης, ἐπὶ τοῦ σκληροῦ, θεωρεῖ ὁ Εὐστάθιος ὡς παράχρησιν τῆς Ὀμηρικῆς ῥήσεως, ὡς καιρίαν ὅμως τοιαύτην προσπαθεῖ ἐπανειλημμένως νὰ τὴν συστήσῃ καὶ τὴν εἰσαγάγῃ. «Ἄλλ' οὕτω μὲν, ὡς ἐρρέθη, οὐκ ἔστι λαμβάνεσθαι νῦν εἰς σκληρότητα ἤθους τὴν ρηθεῖσαν Ὀμηρικὴν παροιμίαν διὰ τὸ ἀσυμβίβαστον, ἄλλως μέντοι παραποιῆσαι ποτε τὸν νοῦν αὐτῆς ὡς ἐπὶ σκληρότητος νοηθῆναι οὐχ ὑποδύσκολον» (1262.20.) Ὁμοίω δὲ λόγῳ καὶ τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ πέτρης εἶναι τινα οὐ μόνον ἀρχαιογονίαν παλαιωτάτην σημαίνει Ὀμηρικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἦθος ἀτέραμνον κατὰ καιρίαν ἔστιν ὅτε παράχρησιν» (1927.16). «Προσενθυμητέον ὅτι καθὰ τῷ ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης εἶναι τινα, ἔστι παραχρησασθαι παροιμιακῶς ἐπὶ ἀγριότητι» (1859.53). «Ὁ δ' αὐτὸς μῦθος ὁ ἐκ λίθων ἀνθρώπους ποιήσας ληφθήσεται ποτε καὶ εἰς σκῶμμα σκληρῶν ἀνθρώπων ὡς εἰκέναι τοῖς τοιούτοις τὸν μῦθον τοῦτον ἐπαληθεύεσθαι» (24.3).

¹ «Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πολλαχόθεν ἔστιν ἐξευρίσκεισθαι καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν λογίως διεσκευασμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν δημοτικωτέρων καὶ γέμει τοιούτων παροιμιῶν ὁ βίος. Ἐχει δὲ καὶ ἄλλως ὁ καθ' ἓνα τῶν κατ' ἀνθρώπων παροιμίας ποιεῖν ἐν τῷ ὁρμᾶσθαι ποθεν δεξιῶς» (1927.3).

² Ὁ Ι. Τζέτζης, Χιλ. 8. 243. 933 εἰς τὴν παροιμίαν τὴν λέγουσαν ἢ ἀετοῖς τῶν νόμων τοῦ Πλάτωνος, παρατηρεῖ:

*ὁμοίαν δὲ καὶ ταύτην μοι τὴν παροιμίαν νόει
οὔσαν τοῦ Τζέτζου καὶ αὐτὴν καὶ μετ' αὐτὴν ἐτέρας.*

³ Πρ. τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐσταθίου 923. 19 εἰρημένα: «Ἀριστοτέλους γὰρ φιλοσοφώτατα παραδομένου οἰκητήριον αἰδοῦς εἶναι τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ μετ' αὐτὸν παρήγαγον τὸ νόημα εἰς παροιμίαν ἀστείαν «αἰδῶς ἐν ὀφθαλμοῖς», ἦγον αἰδοῦμεθα οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἀεὶ, ἀλλ' ἕως ἂν τινὰς βλέπωμεν».

⁴ Κοινή.

⁵ Ἐν Σάμῳ. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά 5.54. Ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, Οἱ Κρητικοὶ γάμοι σ. 72 ἔγραψεν:

*εἶδες ἓνα; τόσοσ φθάνει
μιά κλωστή τοὺς ἐχ' ὑφάνει.*

“Ότι ὁ ἱεράρχης ὡς πρὸς τοῦτο εἶχε δίκαιον, δεικνύει ἡ σημερινὴ παροιμιώδης φράσις «ἡ καρδιά του εἶναι πέτρα» ἢ λεγομένη ἐπὶ σκληροκαρδίου ἀνθρώπου.

Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου πλασθείσας παροιμιώδεις φράσεις καταλείπεται καὶ αἱ ἑξῆς δύο:

«Ότι τὸ κέλει σχεδιά περᾶν μέγα λαῖμα θαλάσσης εἶποι ἂν τις παροιμιακῶς ὅτε μικρῷ λόγῳ μεγάλα τινὰ διελθεῖν βούλεται» (1529.9).

«Αὐτίκα δὲ φιλοτιμούμενος (ὁ μοναχὸς) προσεπιφιλοσοφεῖ καὶ ὡς φυλακτικόν τι χρῆμα εἰς τὸ πᾶν ἢ τοῦ ἀχύρου φύσις... Εὐθύς δὲ καὶ εἰς οἶόν τι πόρισμα γλαφυρότερον ἐμβαθύνας παροιμίαν ἐξευρίσκει αὐτὸς ἴδιαν, αὐτὸ μὲν τὸ ἀχυρον εὐυπόληπτον ὀνομαζών, ἄνδρα δὲ εἰδότα μυστηριάζεσθαι ἀχύρου εὐυποληπτότερον παροιμιαζόμενος ἐπεὶ, φησι, καὶ τὸ ἀχυρον δεφενδεύει ταμειυτικῶς ἐν ἀκεραίῳ τὸ παρατιθέμενον». Orusc. 259.37.42 ἔξ. Τοιαῦτά τινὰ παροιμιώδη πλάσματα τοῦ Εὐσταθίου¹ θὰ περιεφέροντο μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ ἄλλων λογίων ἀναστρεφόμενων μετ’ αὐτοῦ, δὲν ἦσαν δ’ ἐννοεῖται πάντοτε κατάλληλα νὰ γίνωσι πάντα λόγοι τῆς πλατείας καὶ τῆς ἀγορᾶς. Τὰ ὑπὸ τοῦ Μιχαῆλ Ἀκομινάτου ὄθεν ἀναφερόμενα παροιμιώδη Εὐσταθιανὰ ρητὰ θὰ ἦσαν καὶ ἄλλα τινὰ, δυστυχῶς ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς, πιθανῶς ἀστεῖστοι τινες καὶ σκώμματα. Τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς ἀγνοοῦμεν τόσον πολλὰ ἀκόμη!

Ἄλλὰ τὸ ἀπὸ μεσαιωνικῆς παροιμιογραφικῆς ἀπόψεως καθιστῶν σπουδαῖα τὰ συγγράμματα τοῦ ἱεράρχου εἶναι ἢ ἐν αὐτοῖς συλλογῇ δημῶδων Βυζαντινῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, αἵτινες ἐν πολλοῖς δὲν συμπίπτουσι μὲ τὰς ἐν ταῖς γνωσταῖς συλλογαῖς.

Γνώστης ὢν ὁ Εὐστάθιος τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας, ἔτι δὲ καὶ ρήτωρ, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ μὴ ἀπίδη καὶ εἰς τὰς τῶν συγχρόνων παροιμίας, ὧν καὶ ἀρκετὰς κατέγραψε: δύναμαι μάλιστα νὰ εἶπω, ὅτι, ἐξαίρεσει τοῦ Μιχαῆλ Γλυκᾶ², ὁ Εὐστάθιος εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, ὅστις ἀναφέρει τὰς περισσοτέρας δημῶδεις παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις³.

Ἡ τάσις τοῦ λογίου νὰ μεταποῖ ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον τὰ τοῦ δημῶδους λόγου στοιχεῖα ἐννοεῖται ὅτι ἐμφαίνεται καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις, ἃς δὲν

¹ “Ότι ἐν ἐπιγνώσει ἐπλάττε παροιμίας ὁ Εὐστάθιος φαίνεται πως καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου του (Orusc. 324. 87.) «Τί δήτα οὐκ ἂν ἐργάσαιτο ἄνθρωπος; Παλαιὸς ἐν τῷ καθόλου καὶ οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος οὗτος».

² Βλ. Κ. Κrumbacher, Michael Glycas 402 ἔξ. καὶ Ν. Πολίτου, Δημῶδεις παροιμίαι ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαῆλ Γλυκᾶ ΒΖ. 7. 138.

³ Ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐσταθίου καὶ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαῆλ Ἀκομινάτος, ἐν ᾧ ἀναφέρει πλείστας ἀρχαίας παροιμίας, μνημονεύει μόνον δύο δημῶδων συγχρόνων Π. Παπαγεωργίου, Συμβολὴ σ. 36. 68.

μεταβάλλει μὲν ριζικῶς, ὡς ἄλλοι τινές, πάντοτε ὁμως μεταρρυθμίζει ἐπὶ τὸ καλλιειότερον¹, ἄλλοιῶν τὸν δημῶδη αὐτῶν τύπον ὡς καὶ τὴν μετρικὴν μορφήν.

Εἶναι δὲ παρατηρήσεως ἄξιον, καὶ πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν τελείαν ἐπίγνωσιν, ἣν εἶχεν ὁ ἱεράρχης τῆς ἀξίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παροιμιῶν, τὸ ὅτι οὗτος οὐδεμίαν αὐτῶν ἐξήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ θεολογικῶς, ἀποφυγῶν οὕτω σκόπελον, εἰς ὃν πολλοὶ ἐνέπεσον.

Ἐὐσταθίος φαίνεται ὅτι ἀπέδιδε γενικωτάτην σημασίαν εἰς τὸν ὄρον παροιμία, ἀφ' οὗ ἐν παροιμίας λόγῳ κατατάσσει τὸ ὅτι οἱ σοφοὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐφόλιον ὀνόμαζον (1761.42) καὶ τὸ «ἤλθες γλυκερὸν φάος» (1792.53) τὸ συνήθως λεγόμενον πρὸς ἀποδημοῦντα καὶ ἐπανερχόμενον. Ἐν γένει ὑπὸ τὸν ὄρον παροιμία ὁ Εὐσταθίος ἐννοεῖ παροιμίας, γνωμικά, ἅτινα χαρακτηρίζει ἐνίοτε ὡς τοιαῦτα, καὶ παροιμιώδεις φράσεις, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν δὲ ταύτην εἰς τὰς παροιμίας συγκατέλεξε πάντα ταῦτα καὶ ὁ Ε. Kurtz, ἐκ τῆς λιαν δοκίμου ἐργασίας τοῦ ὁποίου ἐλλείπουσί τινα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ μνημονευθῶσι².

Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι καὶ ὁ Kurtz, μεγάλην δίδων ἔκτασιν εἰς τὴν λ. παροιμία, παραλαμβάνει ἐν τῇ συλλογῇ του ὡς παροιμίας ἀπλᾶς φράσεις, αἵτινες οὐδὲ κἂν ὡς παροιμιώδεις δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν, ὡς λ. χ. ὅτι οἱ ἀγρίως κολάζοντες ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Εὐσταθίου Λικίνιοι (1834.29), ὁ κομψὸς τοὺς τρόπους εὐνοστος (1927.14), ἄνδρες τοῦ ριζίκου οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ στράτευμα καὶ τὰ ἐκ τύχης ἀγαθὰ καρπούμενοι (Opusc. 305.37), ὅτι ταρταρίζειν ἐλέγετο τὸ σφόδρα ριγοῦν (429.41, 694.50, 985.43) καὶ τὸ τίς ἢ ἀποκλήρωσις τοῦ... ἐλέγετο ἀντὶ τοῦ τίς ἢ σχέσις τοῦ... (674.27).

Ἡ συλλογὴ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ δημῶδων παροιμιῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερής. Πρῶτον, διότι τὸ ὄφασι, ὃ δὴ λέγεται καὶ τὰ ὅμοια τὰ συνοδεύοντα συνήθως τὴν εἰσαγωγὴν παροιμιῶν δύνανται πολλάκις νὰ ἀναφέρονται εἰς ἀρχαίας παροιμίας, καὶ δεύτερον, διότι ἐνίοτε οὕτω συμπλέκει ὁ ἱεράρχης τὸν λόγον, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπονόησῃ τις ὅτι παροιμίαν ἀναφέρει, ἂν μὴ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῆς σημερινῆς γλώσσης γνωρίζῃ τοῦτο.

Τὰ ἐπόμενα λ. χ. χωρία ἀποδίδουσιν ἀρχαίας παροιμίας. Ὁρμῶντα δίκην, ὄφασι, ἀλαλάξαι κατὰ τοῦ κοινοῦ πολεμίου δαίμονος (Opusc. 1.58). Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ εἰς κενόν, ὄφασι, χαίρειν αὐτὸν ἀφιεῖς (Opusc. 207.52). Καὶ αὐτῆς, ὄφασι, λεβηρίδος κενώτερον ἀπετέλεσε (Opusc. 135.36). Γυμνῇ τῇ

¹ Πβ. καὶ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter σ. 350.

² Τὰς παρὰ Kurtz ἐλλειπούσας παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις σημειῶ δι' ἄστερισκον.

κεφαλῆ, ὃ φασιν, ἀπηναιδευσάμην (Orusc. 330.22). Καί ποτε καὶ δοῦλος, ὃ δὴ λέγεται ἀντ' ἑλευθέρου φανείς (Orusc. 110.3). Ὁ δὴ λέγεται, τὸν ἥλιον περιφρονήσαντες (Orusc. 129.80). Πάτροκλος πρόφασις, ὃ δὴ λέγεται (Orusc. 242.94). Ἀστυδάμαντος δίκη, ὃ δὴ λέγεται (Orusc. 90.18). Κατὰ γαίης, ὃ δὴ λέγεται, κωφῆς (Orusc. 295.89).

Ἐν ᾧ τὰ ἐξῆς ἀρχαίας ἅμα καὶ συγχρόνους δημῶδεις. Ἄλλ' ἔπεσεν ἂν εἰς παράδειγμα ἐκεῖνος καὶ παρεσημάνθη ὅποῖος αὐτὸς ὢν, ὅποιον ἀπέτεκεν, ἄκανθα δῆλα δὴ ῥόδον (Orusc. 146.84). Θῆσαντο φυνὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν Ἐκτορος. Κἂν γὰρ ὁ στάχυς οὐκ ἦν, ἀλλ' ἡ καλάμη διέφαινε ἐκεῖνον (1274.12). Οἶνος γὰρ φασὶ καὶ ἀλήθεια (740.14) κτλ.

Ἐγὼ ἐκκαθαρίσας, ὅσον ἠδυνήθη, παρέλαβον ἐν τῇ συναγωγῇ μου πρῶτον ἐκεῖνας τῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων ὅσαι παρέχουσι πάσας τὰς ἐνδείξεις ὅτι ἦσαν σύγχρονοι δημῶδεις, καὶ δεύτερον ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκεῖνας, ὅσαι καὶ νῦν ὡς δημῶδεις φερόμεναι, λίαν πιθανὸν εἶναι ὅτι καὶ ὡς τοιαῦται ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ταύτας δὲ καὶ καταλέγω κατωτέρω προστιθεὶς καὶ κατάλογον τῶν φράσεων, δι' ὧν εἰσάγονται ἢ χαρακτηρίζονται¹.

Ἡ παροιμία οἶδε 1062.42.

Ἡ παροιμία ἐπιλέγεται Migne 136.736c.

Ἡ ἐξ ἀγορᾶς παροιμία λαλεῖ Orusc. 349.7.

Παροιμία ἐτέθη τὸ 1599.38.

Παροιμίαν ἐκτίθεται 1758.41.

Παροιμίαν ἐρεῖ 1927.2.

Παροιμίαν προάγει Orusc. 21.64.

Παροιμίαν ἐξευρίσκει Orusc 259.42.

Εἰς παροιμίαν κατάκειται Orusc. 330.7.

Εἰς παροιμίαν κεῖται 787.40, Orusc. 308.54.

Παροιμία τὸ 306.14.

Παροιμίας λόγῳ φησὶ 1761.42.

Κατὰ τὴν παροιμίαν Orusc. 323.9.

Ἡ γνώμη Orusc. 347.90.

Παροιμιακῶς 1529.9, 1859.53.

Παροιμιακῶς ἐκράτησε λέγεσθαι 1839.30.

Παροιμιακῶς ἐπιπολάζει λέγεσθαι 1895.17.

Παροιμιακῶς ἐπιφωνεῖται 1792.53.

Παροιμιῶδες γέγονε 734.46.

¹ Ἐπιθὶ καὶ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 348. Π. Παπαγεωργίου, Συμβολή σ. 35. Ἐν μέρει τὰς φράσεις ταύτας ἐσημείωσε καὶ ὁ Ed. Kurtz ἐν τῇ προμνησθείσῃ διατριβῇ του.

Παροιμιῶδες τὸ 1793.4.

Τὸ παροιμιῶδες 674.27¹.

Παροιμιῶδές ἐστίν 893.12.

Τὸ παροιμιᾶκὸν Orusc. 243.81.

Τὸ περιαδόμενον Orusc. 85.64.

Ὁ ἐξ ἀγορᾶς λόγος λαλεῖ Orusc. 347.88².

Ὁ συρφετώδης λόγος φιλεῖ Orusc. 347.84.

Ἄγροικικώτερον διακείμενοι... καὶ ἀμαθέστερον φθειγόμενοι Orusc. 106.30.

Ἄγροικικῶς λαλεῖν Orusc. 19.52.

Ἡ κοινὴ γλῶσσα βούλεται 1594.32.

Λέγει ἢ καθωμιλημένη γλῶσσα 1349.27.

Τὸ καθομιλούμενον Orusc. 294.58.

Εἶποι τις ἂν κοινότερον 1189.5.

Τὸ... γράφεται Orusc. 230.2.

Πολλοὶ ἐπιλέγουσι λέγοντες 191.40.

Εἰσὶ πολλοὶ μέχρι καὶ ἐν τοῖς ἄρτι ἀρχοῦντες ἕκαστος ἐν τῷ λέγειν Orusc. 164.95.

Ἔπεσον εἰς παράδειγμα καὶ παρεσημάνθη Orusc. 146.84.

Γνωμολογοῦμεν καὶ ἀποφαινόμεθα Orusc. 22.44.

Φαμὲν 1895.18.24.

Ὁ φαμεν 674.27.

Καθολικῶ λόγῳ φαμὲν Orusc. 63.25.

Ὁ φασι 292.47, 914.47, 1372.15, 1704.36, 1840.24, 1927.15 Orusc. 75.63, 106.30, 138.90, 153.85, 329.7.

Οἱ πολλοὶ φασι 705.21.

Ὁ δὴ λέγεται 69.16, 1139.46, 1851.3 Orusc. 44.60, 292.47.

Φασὶ λέγεσθαι 694.50.

¹ Καὶ ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, Ἐλεγχος τῆς τῶν ἀρχιερέων μαιφονίας (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Varia Graeca sacra* 262.32) εἶπε· «τὸ παροιμιῶδες».

² Ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, Ἐρμηνεῖαι εἰς κοινολεξίας (Κ. Σάθα, *Μεσ. βιβλ.* 5.545) ἔγραψεν· ἐξ ἀγορᾶς δὲ φαίνεται ληφθῆναι καὶ τριόδων. Ὁ αὐτὸς τὴν παροιμίαν χαρακτηρίζει ὡς λόγον (ἐνθ' ἀν. σ. 554.555.557), ὡς λόγον κοινὸν (σ. 550), δημῶδη λόγον (σ. 543, 546) καὶ δημῶδη λόγον καὶ φύραρον (σ. 536). Ὁ Μιχαὴλ Γλυκάς, Στίχοι, 19 ἔγραψε

τὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ καὶ λόγος ὁ δημώδης·

ὡς δημῶδη λόγον χαρακτηρίζει τὴν παροιμίαν καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἄλεξιάδι τῆς (2.64.8). Ἐν Ζακύνθῳ νῦν χωρικός λόγος λέγεται ἡ παροιμία.

... τὸ ἀληθεύειν κοινότερον, περινοίας ἀπάσης δίχα ἐν τῷ ἀγροικικῶς τὴν σκάφην σκάφην λαλεῖν¹ *Orusc.* 19.51.

² Ἀγροικικώτερον διακείμενοι καὶ τὴν σκάφην, σκάφην, ὃ φασιν, λέγοντες καὶ ἀμαθέστερον φηγεγόμενοι πρὸς σαφήνειαν *Orusc.* 106.30.

Ἡ παροιμία αὕτη, ἣν ἀναφέρει ὅτε Ἰουλιανὸς γράφων² «Ἄλλ' ἄμεινον ἂν τις διδαχθεῖη μὴ τὰ πράγματα ἀκούων αὐτὰ μηδὲ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ὀνόματα κατὰ τὸν κωμικὸν τὴν σκάφην, σκάφην λέγοντα»· καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος λέγων· «ἄγροικος ὢν, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὴν σκάφην, σκάφην λέγε»³, ἡ παροιμία, λέγομεν, αὕτη ἢ λεγομένη «ἐπὶ τοῦ ἀληθεύειν περινοίας ἀπάσης δίχα», εἶναι ἡ ἀρχαία «ἄγροικός εἰμι τὴν σκάφην, σκάφην λέγων»⁴, ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ εἰς ἀρχαῖον κωμικὸν ἀποδιδιομένη⁵, σφύζεται δὲ ὡς κοινὴ καὶ παρ' ἡμῖν, οἵτινες, πρὸς δῆλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας, λέγομεν· «αὐτὸς λέει τὴν σκάφη, σκάφη καὶ τὰ σῦκα, σῦκα».

⁶ Ἐδίδαξαν καὶ μὴν εἴ διδάσκουσιν αἱ βασιλικαὶ δυσπραγία, ἃς ἡ ὑποκριτικὴ τέχνη λογογραφεῖ, μὴ χρῆται πιστεύειν τῷ περιόπτῳ βίῳ ἐσθήξεσθαι διόλου ἐν περιωπῇ, ἀλλὰ πον εὐλαβεῖσθαι καὶ κατακλίσιμα *Orusc.* 88.35.

Καὶ αὐτοὶ περὶ βίου τροχὸν εἰλούμενοι, τὸν μὲν παραληφθῆναι, τὸν Νικηφόρον, ἀνελημμένον, τὸν δὲ ἀφεθῆναι κατακεῖσθαι ταρτάριον *Orusc.* 6.25.

Οὕτως οὐδὲ ποσὶ διόλου τριπέτον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ ἐποχητέον διὰ περιπέτειαν, ὁποίας πολλὰς ὁ τοῦ βίου τροχὸς περιφέρει, στρεφόμενος ἄνω καὶ κάτω καὶ ἀνακνυκλῶν τὰ βιωτικά *Orusc.* 220.81.

⁷ Ὡ τοῦ παλαιοῦ πρόποντος, ὃ οἶα ἡ παροῦσα ἀπρέπεια. Ἄντεκυλίσθη μοι ὁ τοῦ βίου τροχός· γυμνωθεὶς αἰσχύνῃ ἐνδέδουμαι *Orusc.* 330.76.

Ἐθκαῖον δὴ μοι μέχρι τοσοῦτου στήναι τὰ λυπηρά, μὴ καὶ περιάγων με ὁ τοῦ βίου τροχός εἰς ταῦτον ἀγάγοι πάθος τῷ θρυλλουμένῳ Ἰξίῳ *Orusc.* 332.13.

Τὰ ἄνωτέρω ἐκφράζουσι τὴν παροιμιώδη ἐννοίαν ὅτι τροχὸς βίου τὰ ἀνθρώπινα⁶, ἣν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἐξέφρασαν⁷ καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ

¹ Ἐν ταῖς σημειούμεναις παροιμίαις δὲν ἀνέγραφα τὰς μεταξὺ τῶν σελίδων 351.30-361.16 τῶν *Oruscula* καταλεγόμενας, διότι αἱ ἐν ταῖς σελίσιν ταύταις ἐπιστολαί, τοῦ Ψελλοῦ οὔσαι, κατὰ λάθος ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Tafel μετὰ τῶν τοῦ Εὐσταθίου. Ὅρα Κ. Σάθ α, Μεσ. Βιβλ. 5 οε'.

² Ἰουλιανοῦ, πρὸς Ἡράκλειον Κυνικὸν 269.22 (Hertlein).

³ Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 248.

⁴ Ἀποστόλ. 1, 24^α πβ. τὸ Corpus τῶν παροιμογραφῶν 2. 654.

⁵ Οὐκοῦν, ἄκουσον, ὦ Ζεῦ, μετὰ παρρησίας· ἐγὼ γάρ, ὡς ὁ κωμικὸς ἔφη, ἀγροικός εἰμι τὴν σκάφην, σκάφην λέγων· Λουκιανοῦ, Ζεὺς τραγῳδός 32.

⁶ Ψευδοφωκυλ. 27, Ἀριστοτέλ. Φυσικ. ἀρκ. 4.1.4. Πβ. τὸ corpus τῶν παροιμογραφῶν 1. 458 καὶ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios σ. 316.

⁷ Κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ πρηγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἔφ' τοὺς

συχνά ἐπανελάβον¹ διὰ τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς² μέχρις ἡμῶν τὴν ἀντίληψιν ταύτην διαβιβάσαντες³.

¹ Ὅτι κειμένον Ἔκτορος, περιδραμόντες Ἀχαιοί, ὅτε Ἀχιλλεὺς ἀπ' ὤμων τεύχεα ἐσύλα, θηήσαντο φνὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν Ἔκτορος. Κἂν γὰρ ὁ στάχυν οὐκ ἦν, ἀλλ' ἡ καλάμη δέφαιεν ἐκείνον 1274.11.

² Ἐκτίθεται δὲ Ὀδυσσεὺς καὶ παροιμίαν ἑλληνικὴν τὸ ἐκ καλάμης εἶναι δῆλον τὸν τεθερισμένον ἄσταχυν, ἢ κείσθαι εἴωθεν ἐπὶ ἀνδρῶν γενναίων, οἱ περὶ καιρὸν γῆρας ἐμφαίνουσι λείψανα τῆς παλαιᾶς ἀρετῆς 1758.41.

³ Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα διὰ τὰ περὶ πρόσωπον μόνον ἠλλοίωται τῷ Ὀδυσσεῖ, τὰ δὲ λοιπὰ βασιλεῖ ἔοικεν, ὡς ὁ Φιλοίτιος ἐδοκίμασεν, ἐκ τῆς καλάμης καὶ αὐτὸς στοχασάμενος 1890.15.

Τὴν παροιμίαν ταύτην, καὶ ἀρχαίαν οὖσαν (πρ. ἐκ καλάμης γινώσκειν) πλὴν τοῦ Εὐναπίου⁴ καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου⁵, ἀναφέρει καὶ ἡ συλλογὴ

αὐτοῦς εὐτυχέειν Ἡροδοτ. Α. 207. Κατὰ τὸν Σοφοκλέα, Τραχιν. 128 πῆμα καὶ χαρὰ πᾶσι κυκλοῦσιν, οἷον στροφάδες κέλευθοι

Φ. Κουκουλέ, Περὶ τῶν παρά Σοφοκλεῖ γνωμῶν σ. 27. Ἐπιθὶ καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 267.

¹ Πβ. τὴν μεσαιωνικὴν παροιμίαν καιρὸς ἀνάγει καὶ καιρὸς αὐτὸν κατάγει Κ. Krumbacher, Die Moskaeur Sammlung σ. 404. 429. Τὰ ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων σχετικὰ χωρία εἶναι πολλά, εἰς ἕνα δὲ τούτων παραπέμπω ἐνταῦθα, χάριν τῶν ἐπιθυμούντων εἰδικῶς ν' ἀσχοληθῶσι μετὰ τὴν παροιμίαν· Χρυσοστόμου, Εἰς γένεσιν λόγος θ' (Migne, P. G. 54. 626), Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις χρονικὴ στίχ. 124, 2088, 2880, 4548, 6247, τοῦ αὐτοῦ, Ἐκ τῶν κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἑννέα λόγων, Γ'. 1, Θεοδώρου τοῦ Περδορόμου, Στίχοι μονωδικοὶ (Boissonade, Anecdota nova στίχ. 386. 387) Μιχ. Ἀκομινάτου, ὁμίλ. (Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 29), Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, Ποίημα παραινετικῶν στίχ. 572-580 (Wagner, Carmina Graeca σ. 23), Ρημάδα τοῦ Βελισσαρίου στίχ. 232-235 (Wagner, Carmina Graeca σ. 355), Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόφου στίχ. 260 (Sp. Lambros, Collection de romans Grecs σ. 11), Βίος Ἀλεξάνδρου στίχ. 3667 ἔξ. (Wagner, Trois poèmes σ. 167).

² Στ. Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι στίχ. 109 (Wagner, Carmina Graeca σ. 82) Ποίημα περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας στίχ. 754 (Sp. Lambros, Collection de romans Grecs σ. 321). Ἐρωφίλη Α. 569 καὶ Ζήνων Ε. 191. Πβ. καὶ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

³ Καὶ ἡμεῖς νῦν λέγομεν ὁ καιρὸς τὰ φέρνει καὶ ὁ καιρὸς τὰ παίρνει ἢ ὁ κόσμος μοιάζει μετὰ μιὰ σφαῖρα ποῦ γυρίζει καὶ ἄλλους ἀνεβάζει καὶ ἄλλους κατεβάζει ἢ ἐγγύρις ὁ τροχός. Βλ. καὶ Κ. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 429, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4.267, I. Βενιζέλου, Παροιμίες δημώδεις² σ. 189 ἀρ. 191.

⁴ Ἡ μὲν παροιμία φησὶ τὸ θέρος ἐπὶ τῇ καλάμῃ φαίνεσθαι Εὐναπίου, Ἱστορ. 61. 20 πβ. Ed. Kurtz, Zu den παροιμίας δημώδεις, Philologus 49. 463.

⁵ Δεῖξον οἷαν ὁ γέρον ἐπιγουνίδα τρέφεις κατὰ τῆς καλάμης τὸ θέρος παράστησον Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφζόμενα 2. 31. 10 (ἐκδ. Λάμπρου).

τοῦ Πλανούδη¹, φαίνεται δ' ὅτι εἶχεν αὕτη δύο σημασίας, ἢ ἐλέγετο δῆλα δὴ ἐπὶ γερόντων, οἷς ποτε ἰσχύς ἐπέπρεπεν ἢ καθ' ὅλου ἐπὶ ἐχόντων οἰανδήποτε ἀρετήν, ἧς διετήρουν ἴχνη, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις.

* *Εἰ γὰρ ποτε καὶ ἐξ οὐκ ἀγαθῶν ἀγαθοὶ φύονται, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκ ἂν διέλαθε τὴν τῆς ἱστορίας ἀκριβείαν πατὴρ ἀνόμοιος προεκβάς νῖψ̄ οὕτω καλῶ· ἀλλ' ἔπεσεν ἂν εἰς παραδειγμα καὶ ἐκεῖνος καὶ παρεσημάνθη ὁποῖος αὐτὸς ὦν, ὁποῖον ἀπέτεκεν, ἄκανθα δῆλα δὴ ρόδον, ὑσοκύαμος ἀνεμώνην, θῆρ ἄγριος, ἄνθρωπον ἰλαρόν, νῦξ ἡμέραν καὶ εἴ τι τοιοῦτον σεμνὸν ἀντίθετον. *Opusc.* 146.81.*

Τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου λεγόμενα ὑπαινίσσονται τοὺς Ὀμηρικούς στίχους (Ὀδ. β 276)

*παῦροι γὰρ τοὶ παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται
οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρετοῦς*

καί που καὶ τοὺς ἀρχαίους παροιμιώδεις

*ὡς ἂν ἐχινόποδας καὶ ἀνὰ τροχέϊαν ὄνωνιν
φύονται μαλακῶν ἄνθεα λευκοῖων²,*

ἀντιπροσωπεύουσιν ὅμως δημώδη τότε παροιμίαν, ὡς δεικνύουσι πολλοὶ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ καὶ τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Δομετίου³ φέρεται. «Ἐκ γὰρ ἀκανθῶν ἀνατέλλουσι ρόδα, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἀθέου φυλῆς τῶν Περσῶν ἀνέτειλαν ἄνδρες εὐσεβεῖς» καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰλαρίωνος⁴ «Οὗτος γονεῖς ἔχων ἐκδεδομένους τοῖς εἰδώλοις ρόδον ὡς εἰπεῖν ἀπὸ ἀκανθῶν ἐξήνθησεν». Ἐγραψε δὲ καὶ ὁ Κ. Μανασσῆς⁵ «τρυγήσεις δὲ καὶ ρόδον ἐξ ἀκανθῶν καὶ σταφυλὴν ἀπὸ βάτιου, τοῦτο δὴ τὸ περιφερόμενον, καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης⁶ «καὶ ὥσπερ ἐξ ἀκανθῶν τρυγῆσαι ρόδον ἠδύπνουν ἢ γοῦν ἐξ ἐλλεβόρου καὶ κωνείου ψαρσὶ παραθέσθαι καὶ ὄρνυξιν ἠδεῖαν ἐστίασιν.»

Ὅποῖός τις ἀκριβῶς ἦτο ὁ τύπος τῆς μεσαιωνικῆς παροιμίας ἀγνοοῦμεν·

¹ Ἴδὲ τὴν καλὰμην καὶ εἴκασον τὸ θέρος Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes σ. 31 138. Ὅρα καὶ τοῦ αὐτοῦ Die Sprichwörter bei Eustathios σ. 311. Πβ. καὶ ὅσα περὶ τῆς παροιμίας ἔγραψεν ὁ O Crusius, Über die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes (Rh. Mus. 42 (1887) 412). Εἶπε δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. ξ 214) καὶ ἡ παροιμία ἀπὸ τῆς καλὰμης τὸν στάχυν.

² Παρὰ Πλουτάρχου, Ἡθικ. 485 A. Βλ. καὶ Ἀθήνηαιον 97d.

³ Anal. Boll. 19. 289.23.

⁴ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 5. 84. 12.

⁵ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Παραμυθητικὸν εἰς τὸν σεβαστὸν κυρὸν Ἰωάννην τὸν Κοντοστέφανον (Βυζαντ. Χρον. 7. 637).

⁶ Χρον. Διηγ. 421. 11.

ἴσως «ἐξ ἀκάνθης ρόδο», ὃν δίδει ὁ Παρθένιος Καζούλης ἐν τῇ συλλογῇ τῶν παροιμιῶν του¹.

Σήμερον ἡ παροιμία εἶναι πάγκοινος λεγομένη «ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ρόδο κι' ἀπὸ ρόδο βγαίνει ἀγκάθι.»².

Ἐχινάδας νήσους ἀπὸ τῶν ἐχίνων εἶναι παρωνομασμένας, ὧν παρώνυμον καὶ ὁ ἐχινόπους· ἐξ οὗ παροιμία τὸ τὰς ἀκάνθας συνάγων ὡσὰν ἐχινόποδας 306.13.

Ὁ Ed. Kurtz ἐν τῇ περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ παροιμιῶν διατριβῇ του³ νομίζει ὅτι ὁ Εὐσταθίος ἔπλασε τὴν παροιμίαν παρανοῶν τὸν προμηθευθέντα στίχον

ὡς ἂν ἐχινόποδας καὶ ἀνὰ τρηχεῖαν ὄνωνιν

καὶ ἀναγινώσκων τὸ ὡς ἂν, ὡσάν, ἔτι δὲ ἐκλαμβάνων τὸ ἐχινόποδας ἀντὶ τοῦ ἐχίνους.

Ἡ παρανόησις παροιμιώδους στίχου ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον μελετήσαντος καὶ γινώσκοντος τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, δὲν μου φαίνεται πιθανή, καθ' ὅσον, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω παροιμίας φαίνεται, εἶχεν ὁ ἱεράρχης ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς σημασίας τοῦ στίχου τούτου.

Ἄφ' οὗ τὸ ὡσάν ἀντὶ τοῦ ὡς ἦτο δημῶδες μεσαιωνικόν, ἡ δὲ λ. ἐχινόπους (*achinopus viscosus*) ἦτο οὐ μόνον ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ μεσαιωνική, ὡς ὑπεμφαίνεται ἡ σημερινὴ αὐτοῦ σχεδὸν κοινὴ ὀνομασία ἀχινοπόδι⁴, νομίζω ὅτι οὐδένα ἔχομεν λόγον νὰ ἀμφιβάλωμεν περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου μαρτυρουμένων, ἐξ ὧν τοῦτο ἐμφαίνεται, ὅτι οἱ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἔλεγον «συνάγειν τὰς ἀκάνθας ὡσάν ἐχινόποδας».

Ἄλλὰ ἐπὶ τίνας ἐλέγετο ἡ παροιμία;

Περὶ τούτου, μὴ διασαφηθέντος ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, μόνον εἰκασίαν δύναμαι νὰ ἐκφέρω. Ἀχινοπόδιον θὰ ἐλέγετο ἴσως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐσταθίου οὐχὶ μόνον τὸ ἀκανθωτὸν φρύγανον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ διασταλῇ πρὸς τὰς ἀκάνθας, ἀλλὰ καὶ εἶδος βοτάνης. Εἰς

¹ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1.116 ἀρ. 8.

² Ἐν Κῷ ἀπὸ τὸ ρόδο βγαίν' ἀγκάθι κι' ἀπ' τὰγκάθι ρόδο. Ἐν Λακεδαιμόνι ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει μῆλο κι' ἀπὸ μῆλο ἀγκάθι καὶ ἐν Βογοταικῷ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τριαντάφυλλο βγαίν' ἀγκάθι κι' ἀπ' ἀγκάθι τριαντάφυλλο. Πβ. καὶ Ι. Βενιζέλου, Παροιμίες δημῶδεις² 2. σ. 22 ἀρ. 281.

³ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 319.

⁴ Ἀχινοπόδι ἐν Θράκῃ, Κρήτῃ καὶ ταῖς Κυκλάσι, χινοπόδι ἐν Κῷ, σχινοπόδι ἐν Σίφνῳ καὶ Νάξῳ, ἀχινοπόδας ἐνιαχοῦ, σχινοπόδο ἐν Πάρῳ καὶ ἀχινάγκαθο ἐν Κύθνῳ. Παρ' Ἡσυχίῳ φέρεται ὡς ἐρμήνευμα. Λυκόφανον τὸν ἐχινόποδα, Μεροσῆνιοι.

τοῦτο ἄγομαι ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι νῦν ἐν Κύθῳ ἀχινόποδι λέγεται εἶδος ἐδωδιμου χόρτου καὶ θινοποδίτσα (= ἀχινόποδίτσα) ἐν Ὁφει τοῦ Πόντου εἶδος βοτάνης· συλλέγειν λοιπὸν τὰς ἀκάνθας ὡσὰν ἐχινόποδας θὰ ἐσήμαινε συλλέγειν τὰς ἀκάνθας μεθ' ὅσης εὐχερείας καὶ τὰς βοτάνας, τοῦτο δὲ ἐπὶ ἐπιτηδείου.

Ἡδῆμέθα ἐφ' ὅσον ἐδει ἀδξηθῆναι καὶ μύρμηκα· ἐδει δὲ πάντως οὐκ εἰς λέοντας, μήποτε ἄρα τὸ τῆς γραφῆς μυρμηκολέοντες ὀλοίμεθα παρὰ τὸ μὴ ἔχειν τροφήν. Καὶ ἄλλως δὲ οὐαὶ μύρμηκι πτεροῖς ἀρθέντι ὡς ἡ ἐξ ἀγοῶς παροιμία λαλεῖ· *Orusc.* 349.5.

Ὁρθῶς ὁ Kurtz ἐν τῇ διατριβῇ του περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ παροιμιῶν¹ προκειμένου περὶ τῆς παροιμίας ταύτης τῆς λεγομένης ἐπὶ ὑπερφρονούντων παρέβαλε τὴν παρὰ Βενιζέλῳ (σ. 183 ἀρ. 104) ὁ Θεὸς σὰν ὀργιστῆ (καταραστῆ) τὸ μύρμηκα τοῦ δίνει φτερὰ καὶ πετᾷ.

Ἡ παροιμία ὄντως αὕτη ἢ καὶ παρὰ τῷ Φυσιολόγῳ κειμένη² καὶ ὑπὸ τοῦ Μάζαρι ἐν τῇ εἰς Ἄδου καθόδῳ μνημονευομένη³, λίαν δὲ γνωστὴ καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, ὡς δεικνύουσι τὰ ὄνειροκριτικὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου (3.6), καθ' ἃ «μύρμηκας τοὺς μὲν πτερὰ ἔχοντας οὐδαμῶς ἰδεῖν ἀγαθόν, ὄλεθρον γὰρ προαγγέλλουσι καὶ ἀποδημίας ἐπικινδύνους»⁴, εἶναι νῦν λίαν γνωστὴ πολλαχοῦ. Οὕτω φέρεται ἐν ταῖς Κυκλάσι, Πελοποννήσῳ, Κεφαλληνίᾳ, Πάρῳ, Κρήτῃ, Σάμῳ, Κῶ, Θεσσαλίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ, λεγομένη ἐν Τήνῳ «ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ καταραστῆ τὸ μέρμηκα καὶ τοῦ ὄσκει φτερὰ», ἐν Μυκόνῳ καὶ Πελοποννήσῳ, «ὁ Θεὸς ἅμα καταραστῆ τὸ μερμήγκι νὰ χαθῆ τοῦ δίνει φτερὰ», ἐν Αἰτωλίᾳ «ἅμα φτιρώσ' τοῦ μέρμηγκ' χάνιτι», ἐν Κῶ «τοῦ μέρμηκα δοθῆκαν τὰ φτερὰ γιὰ νὰ πετᾷ | καὶ πέφτει μέσα ἕτῃ φωτιᾷ καὶ πάει, πάντα πάει» καὶ τέλος ἐν Πόντῳ «ἡ μυρμήκα ἄντα νὰ χᾶται φέρ' φτερὰ

¹ Σελ. 316. Βλέπε τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαις δημῶδεις (Philologus 49. 467) καὶ N. Πολίτου, Δημῶδεις παροιμίαι ἐν μεσαιωνικοῖς Ἑλληνικοῖς ποιήμασι (Ἐπετηρὶς Παρνασσῶ 1. 215. 216.)

² *ὀργίζεται τοὺς ὁ Θεός, κάμνονν πτερὰ καὶ φεύγουν
καὶ εὐρίσκουν τοὺς τὰ πτερινὰ καὶ τρών' τοὺς καὶ ἀφανίζουσιν*
(Annuaire de l'Association 1873 σ. 284. N. Πολίτης, Ἔν' ἄν.).

³ Ὁ γὰρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀπάρας ὁμοίος ἐστι πτεροφνήσαντι μύρμηκι καὶ καθάπερ ἐκεῖνος ὄλλυται διαπτιάς, οὕτω καὶ ὁ τοιοῦτος διαφθείρεται ἐνθεν κάκειθεν φερόμενος (Ellissen, Analekten 1. 247).

⁴ Καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ γλωσσασίῳ τοῦ Du Cange ἀναγινώσκωμεν· ὅταν ὀργισθῆ ὁ Θεὸς τὸν μέρμηκα τοῦ δίνει φτερὰ καὶ πετᾷ. Κατὰ τοὺς Ἡπειρώτας μυρμήγκια με φτερὰ ὄντα φωλιάζουσιν ἕτῃ ἀυλῆ σας δέλνουν θάνατο.

κι' ἀναπετᾶ» ἢ «ἡ μυρμηκὰ ὡστὰν θὰ ψοφᾶ φέρ' φτερὰ και πετᾶ» ἢ «ἡ μυρμηκὰ στὰν φέρῃ φτερὰ νὰ χάβουται σιμὰ ἐν'»¹.

Οἶνος γάρ φασι και ἀλήθεια 740.14.

Ὁ Εὐστάθιος ταῦτα γράφων εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψιν και τὰς ἀρχαίας παροιμίας «οἶνος και ἀλήθεια» και «ἀνδρὸς δ' οἶνος ἔδειξε νόον»², ἀλλὰ και σύγχρονον δημῶδη, ἧς τὸν τύπον εὐρίσκομεν παρά τε τῷ Μιχαήλ Ψελλῷ «ἀπὸ σαλοῦ και μεθυστοῦ τὴν ἀλήθειαν ἄκουε»³ και τῷ Μαξιμῷ Πλανοῦδῃ «ἔξ ἀνοήτου και μεθύοντος μαθήσει τὸ ἀληθές»⁴, και δὴ ὑποδηλοῖ και τὸ τοῦ Ψευδοδοιογενειανοῦ (7.43) τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νήφοντος ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ μεθύοντος⁵.

Σήμερον ἡ παροιμία ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας εἶναι συνήθης και λέγεται «ἀπὸ μεθυσμένο και τρελλο μαθαίνεις τὴν ἀλήθεια» ἢ «ἀπὸ ζουρλο και μεθυστὴ μαθαίνεις τὴν ἀλήθεια»⁶ ἢ «δὸς κρασί νὰ βγ' ἡ ἀλήθεια»⁷.

Ὅτις [τοῖς ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ φερομένοις] ἐντακτέον και τὸ ἀκάνθας ἐν χειρὶ φύεσθαι τῇ τοῦ μεθύσου και τὸ γονεῖς μὲν ἀκανθοφαγεῖν, αἰμωδίαν δὲ τοῖς τέκνοις ἐμφύεσθαι. Orusc. 106.59.

Ἡ παροιμία, ἣν ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ Εὐστάθιος και ἡς ἐν τῇ Χρουνικῇ του Δηγησεί ἐποιήσατο μνειαν και ὁ Νικήτας Χωνιάτης (559.18) γράψας: «τὴν γὰρ ἐκ τῶν πατρικῶν ὀμφάκων πρὸς τοὺς υἱεῖς καταρρέουσιν αἰμωδίαν και ὁ Κομνηνὸς οὗτος Ἄλέξιος, ὡς ἔοικε παθεῖν κατεκέκριτο» ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ἰερεμίου⁸ λέγοντος «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα και οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἤμωδίασαν» και Ἰεζεκιήλ⁹ «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα και οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐγομφίασαν»¹⁰.

¹ Σ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία και στατιστικὴ Τραπεζοῦντος σ. 268. Ἐπιθὶ και τὸ περιοδικὸν Ἄσθηρ τοῦ Πόντου 2. 118.

² Ἀλκαίου ἀπόσπ. 53 (ἐκδ. Berg), Ἀθήναιος 37 f.

³ Μιχαήλ Ψελλοῦ, Ἐπιρρήματα τῶν ἀνθρώπων (Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 6 ἀρ. 11.)

⁴ Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 15 ἀρ. 10.

⁵ Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Apophtegmen (Philologus 58 (1899) 83).

⁶ Ἐπιθὶ και Π. Παπαγεωργίου, Zu den mitteligriechischen Sprichwörtern BZ. 3. 554 και Heinrich Lewy, Ἐνθ' ἀν. σ. 77.

⁷ Γ. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 21 ἀρ. 9. Γ. Βενιζέλου, Παροιμίες δημώδεις² σ. 62 ἀρ. 138 και 150 ἀρ. 8.

⁸ 38. 29. Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 310.

⁹ 18. 2.

¹⁰ Πβ. και τὸ τῆς Ἐξόδου (20. 5) «Ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, Θεὸς ζηλωτῆς ἀποδιδούς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης και τετάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσί με».

Ταύτην ὡς σημερινήν δημώδη ἔχομεν πολλαχοῦ· «ὁ πάππος τρώει καὶ τὸ ἕγγονοι μουδιάζει» (Μάνη) «γονεοὶ τρώνε τὰ ξινὰ καὶ τὰ παιδιὰ μουδιάζουν» (Ἀθήναι)¹, «γονεοὶ φάν, παιδιὰ μουδιάσουν»², «τὰ πιδιά τρών' τὰ μῆλα κι' οἱ γιρόντ' μουδιάζουν τὰ δόντια» (Μακεδονία) «οἱ γονιοὶ τρών' τὰ ξινόμηλα καὶ τὰ παιδιὰ μουδιάζουν» (Ἀρτάκη, Κυζίκου) «ὁ πατέρας τρώει τὸ λεμόνι καὶ μουδιούνε τὰ παιδιὰ» (Σάμος)³ «οἱ νέοι τρώγουν τὰ ξινὰ κι' οἱ γέροντες μουδιάζουν»⁴ «ἔφαν ὁ παππούς λεμόνιν τσαι ἐμούδικασεν τὰγγόνιν» (Κύπρος) «ὁ γονεόν τρώει τὸ κοκκύμελον καὶ τὸ παιδὶν μωδῶ»⁵ «ἐποίκεν ὁ κύρ' κι' εὔρεν τὸ παιδὶν»⁶ «ὁ πάτρι τρώγει τὴν ἄγγρέστα τσαι τὸ παιντι μουδιάτζει»⁷ «τὰ πιδιά τρών' τζιρονίκια κι' οἱ γιρόντ' μουδιάζ'ν»⁸ «τὰ πιδιά τὰ τρών' τὰ σῦκα κὶ τούν μαννάδου μουδιάζν τὰ δόντια»⁹.

Τῶ ὁμοίῳ χαιρεῖν φαιμέν τὸ ὅμοιον λόγῳ καθολικῶ Ὀρυσκ. 63.25.

Ἴνα πάγχυ κακὸς κακὸν ἠγγλάζη, καὶ μὴ τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς συμφύρηται καὶ ὁ ὅμοιος εἰς τὸν ὅμοιον ἄγεται Ὀρυσκ. 278.90.

Ὑπόκειται ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία παροιμία «ἀεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει Θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον»¹⁰. Αὕτη, ὡς ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω χωρίων φαίνεται, ἦτο καὶ δημώδης μεσαιωνικὴ «πᾶν ζῶον τὸ ὅμοιον αὐτοῦ ἀγαπήσει»¹¹, ὡς τοιαύτη δὲ φέρεται καὶ νῦν ὑπὸ τὸν τύπον «ὅμοιος τὸν ὅμοιο».

Παροιμία οἴκοι λέοντες, ἐν δὲ μάχῃ ἀλώπεκες. Λέγει δὲ καὶ ἡ καθωμιλημένη γλῶσσα τοὺς ἀνυπεστέρους τῶν ἀρχόντων ἰσχυροὺς εἶναι κατὰ τοῦ ἕπ' αὐτοὺς δῆμον 1349.27.

¹ Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων 1. 311. 339.

² Μ. Βενετοκλέους, Βραχεῖαι τινες παρατηρήσεις σ. 129.

³ Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά 5. 141.

⁴ Ι. Βενιζέλου, Παροιμιαὶ δημώδεις² σ. 185 ἀρ. 124.

⁵ Ἐν Πόντῳ, Π. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα σ. 85.

⁶ Ἐν Πόντῳ, Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμιαὶ Πόντου (Λαογραφία 6.53) καὶ Ἀρχεῖον Πόντου 3. 8.

⁷ Μογosi, Bova 95.

⁸ Νάουσα βλ. Γ. Καψάλην ἐν Λαογραφίας τόμ. 3. 222.

⁹ Ζαγόρι. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ἀνωμυῶν ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου σ. 181.

¹⁰ Παρ' Ἀριστοτέλει, (Ἠθικ. 8. 1. Ρητορ. 1. 11) φέρεται «ἀεὶ κολοῖός ποτὶ κολοῖον ἰζάνει» ἐν τῇ Δ. Π. δὲ (Σιράχ. 27. 9) «πετεινὰ πρὸς τὰ ὅμοια αὐτοῖς καταλύσει».

¹¹ Πβ. Κ. Krumbacher, MGS. 79, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. σ. 7 ἀρ. 26 καὶ σ. 40. ἀρ. 26. Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Aprophtegmen (Philologus 58. 83) Π. Παπαγεωργίου, Zu den mitteligriechischen Sprichwörtern BZ. 3 557.

Εἰς τὴν παροιμίαν ταύτην ἀντίστοιχον δημῶδη δὲν ἠδυνήθην, δυστυχῶς, νὰ εἶρω.

Κατὰ τὴν τραγωδίαν οὐκ ἀσφαλεῖς εἶναι οἱ ταχεῖς φρονεῖν ἢ δὲ παροιμία και τὴν κῆνα τυφλὰ τίκειν οἶδε διὰ τὸ σπεύδειν ταχὺ γεννᾶν 1062.41.

Ἡ πολλάκις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μνημονευομένη δημῶδης αὕτη παροιμία, ἣς ὁ γενικὸς τύπος εἶναι «ἡ σκύλλα σπουδαζομένη τυφλὰ κουλούκια ἐγέννησε»¹ εἶναι ἀρχαία, ἤδη παρ' Ἀριστοφάνει φερομένη², ὡς δημῶδης δὲ διετηρήθη πολλαχοῦ παρ' ἡμῶν ὑπὸ ποικίλους τύπους, ὧν οἱ κύριοι εἶναι οἱ ἑξῆς δύο: «ἡ σκύλλα [κάττα] ἀπὸ τῆ βιά της γεννᾶ [βγάξει] τυφλὰ [στραβὰ] τὰ σκυλλιά της [κουλούκια της] ἢ «ἡ σκύλλα σπουδάξει και τυφλὰ [γκαβὰ] κουλούκια κάνει» ἢ ἐν Πόντῳ «ἡ τσοῦνα ὄντις ὀλιγορεῖ στραβὰ ποίει τὰ παιδία της» ἢ «ἡ σπουδαχτὴ ἢ τσοῦνα τυφλὰ κουλούκια γεννᾶ»³.

Δῆλον γὰρ ὡς τοιοῦτον ἐν τοῖς εἰρημένοις και τὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἦθος τοῖσιν ἐφαρμοζομένου ὧν κε δῆμον ἵκηται, ὡς ἐν τῇ ε' ραψῳδίᾳ προγεγράφται. Ἀπὸ τούτων δὲ παραξέσασα και ἡ κοινὴ γλῶσσα βούλεται τὸν φρονούντα ἀνθρωπον ὅτε που εἰς ἀλλοτρίαν παραβαλεῖ, κατὰ τὸ ἐγχώριον ζῶμα ζώννυσθαι και αὐτὸν 1594.30.

Ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰρημένοις ὑπόκειται ἡ ὑπὸ τῶν παροιμιολογῶν ἀναφερομένη ἀρχαία παροιμία «ἄλλοτε δ' ἄλλοιον τελέθειν και χῶρα ἔπεσθαι»⁴ ἢ «νόμοις ἔπεσθαι τοῖς ἐγχώροις καλόν»⁵.

Ἡ παροιμία αὕτη εἶναι κοινὴ και παρ' ἡμῶν δι' ἄλλων λέξεων ἐκφραζομένη. Ἐν ταῖς Κυκλάσι π. χ. λέγουσι «κουτσαίνουν ὄλοι, κουτσαине και σύ» ἀλλαχοῦ «ὄ,τι κάνουν ὄλοι, κάνε και σύ», ἐν Μεγίστῃ «σὰν κουτσεύουν,

¹ Περὶ τῆς παροιμίας ταύτης ὄρα Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes, σ. 20 ἀρ. 51. Τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαις δημῶδεις ἐν Philologus 49 (1890) 460. K. Krumbacher, MGS. 76. 116. 153, τοῦ αὐτοῦ Die Moskauersammlung 403, Otto Crusius, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes (Rh. Mus. 42. 404) N. Πολίτου, Παροιμ. τόμ. 1. σ. 7 ἀρ. 26, και σ. 40 ἀρ. 27 και τόμ. 3 σ. 107. 108. Τὴν παροιμίαν ὑπαινίσσεται και ὁ πρὸς τὸν Ἀρέθαν γράφων γραμματεὺς Στέφανος ἐν τοῖς ἑξῆς: τὸ τὰς δὲ κῆνας τυφλὰ τίκειν ἐπείγομένης ἀφήκας; Σ. Κουγέα, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας και τὸ ἔργον αὐτοῦ σ. 115. Μ. Βολονάκη, Ἡ ἀνεπισημοσύνη τοῦ κυρίου Σωκράτους Κουγέα σ. 12.

² Ἀριστοφάν. Εἰρήν. 1078 ἡ κῶδων ἀκαλανθὶς ἐπείγομένη τυφλὰ τίκει. Ὅρα και Γαληνόν, Περὶ σπέρματος 2. 5 (τόμ. 4. 639 Kuehn) και πβ. Αἰσωπ. μύθ. 409 (ἔκδ. Halm) και τὸ corpus τῶν παροιμιολογῶν 2. 181.

³ Βλ. και Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίες (Ἀρχεῖον Πόντου 2. 117).

⁴ Ζηνόβ. 1. 24, Γρηγόρ. Κύπρ 1. 4.

⁵ Σοφοκλ. Ἀπόσπ. 674 (Dindorf).

κούτσειγε», ἐν Λακωνικῇ «ὄ,τι κάνουνε νὰ κάνης, κι' ἄν κλουτσιαίνουνε νὰ κλουτσιαίνης», ἐν Λιβησίῳ «ἔτσα ποῦ κάμνει ἕνας μίας κόσμος θὰ κάμης καὶ σύ», ἐν Ἀδριανουπόλει «σὶ ὅποιου ἀμάξι ἀνιβῆς, κείν' τοῦ τραγοῦδ' νὰ λές», ἐν Σάμῳ «σάν πᾶς ᾿ς ἕνα χωριὸ καὶ φοροῦν σαμάρη, βάλ' καὶ σὺ ἕνα» ἢ «σάν πᾶς ᾿ς ἕνα χωριὸ κι' εἶναι μ' ἕνα μάτι, βγάλε καὶ σὺ τὸ δικό σου»¹, ἐν Κῶ καὶ Ἀστυπαλαίᾳ «Σ' ἕναν τόπον ἦτυχα [ἦντζαφα] κι' ὄ,τι κάμναν ἦκαμνα»², ἐν Πόντῳ «ὄλοι νι' ἐφτάγνε ποῖσον»³, φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βερέττα ⁴ «κατὰ τὸν τόπο ποῦ θὰ πᾶς, ἔτσι καὶ νὰ περνᾶς».

Πρὸς δὲ τὸ κηάνει θραδὺς ὠκὸν ἐτέθη καὶ παροιμία τὸ ἔστι καὶ χωλῶ δρόμος, πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἔνεστι μύρμηκι χόλος 1599.38.

Ἄμφοτέρας τὰς παροιμίας ταύτας θεωρῶ καὶ δημῶδεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. θ 329) λέγει περὶ τῆς πρώτης «ἢ παρὰ πολλοῖς παροιμία»⁵, τὴν δὲ δευτέραν, ἣν καὶ ὁ Παρθένιος Καζούλης ἀναφέρει ἐν τῇ συλλογῇ του «ἔνεστι καὶ μύρμηκι χολή»⁶, μεταχειριζόμεθα καὶ ἡμεῖς λέγοντες: «ἔχει κι' ὁ μέρμηγκας χολή ἔχει κι' ἡ μυῖγα σπλῆνα»⁷ ἢ «ἔχει κι' ὁ μέρμηγκας χολή καὶ τὸ κουνούπι ἄλ(ει)μμα» (Δαρδανέλλια).

Καὶ πῆς οὐ μερὶς ἀντιστρόφως παροιμαζόμενοι καλὸν εἶναι τὰ ἀλλότρια γνωμολογοῦμεν καὶ τὸν ξένον ἄρτον ἀποφαινόμεθα νόστιμον καὶ τὸν ἀρπαγμαῖον οἶνον γλυκύτατον καὶ τὸ τῆς κλοπῆς ὕδωρ ἡδύτατον καὶ τὴν ἐξ ἀρπαγῆς ἔνδυνον φωτὸς ἀναβολὴν καὶ παράδεισον τὸν ἀλλότριον οἶκον Orusc. 22.43.

Μέρος δὲ οὐκ ἐλάχιστον ἀπολαύσεως ἐν κοσμικοῖς μὲν τὸ φαγεῖν, ἐν μοναχοῖς δὲ οὐ τὸ ἀσυνδέτως εἰπεῖν φαγεῖν (αὐτὸ γὰρ πάγκοινόν ἔστι) ἀλλὰ τὸ λαθροφαγεῖν, ὃ ταυτὸν ἔστι τῷ ἡδέως φαγεῖν, καθότι καὶ κλοπῆς ὕδωρ γλυκερὸν γράφεται Orusc. 229.94.

Ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἀναφερόμενα ἀπετέλουν πέντε διαφόρους δημῶδεις τότε παροιμίας οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει καὶ ὁ

¹ Ε. Σταματιάδου, Σαμακά 5.158.

² Κ. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferung der südlichen Sporaden σι. 403. Ἡ αὐτὴ περίπου διατύπωσις φέρεται καὶ ἐν Κύθνῳ.

³ Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμία Πόντου ἐν Λαογρ. 6. 24.

⁴ Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 38 ἀρ. 23.

⁵ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 312.

⁶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 86 ἀριθ. 971-972.

⁷ Σκ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ. μυρμήγκι. Ι. Βενιζέλου, Παροιμιαὶ δημῶδεις² σ. 88 ἀρ. 323 καὶ 198 ἀρ. 303-307 Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμ. σ. 27 ἀρ. 27.

λεκτικὸς τρόπος καὶ ἡ σημερινὴ γλῶσσα, ἐν ἣ ἠδυνήθηεν νὰ ἔξακριβώσω, ὅτι δύο φέρονται παροιμιωδῶς. Οὕτω π.χ. λέγομεν «ξένο ψωμί (φαεῖ) γλυκὸ σὰν μέλι» (Ἄνδρος, Ἄττικη) «ξένο ξίδι, γλυκὸ κρασί» (Ἄττικη) «ξένο ξίδι, γλυκὸ σὰ μέλι» (Βόλος, Σῦρος) «ξίδι χάρισμα, γλυκὸ σὰ μέλι» (Πάρος)¹ «ἀμούχι ξίδι, γλυκὸ σὰ μέλι» (Μάνη) «τζάμπα ξίδι καλύτερ' ἀπὸ μέλι» (Λέσβος) καὶ ἐν Πόντῳ «τὸ ξένον πάντα νόστιμον [γλυκὸν] ἔν'» ἢ «τῆ χώρας (= τὸ ξένον) τὸ φαγεῖν νόστιμον ἔν».

Λέον δὲ νὰ παρατηρηθῆ ὅτι πασῶν τούτων τῶν παροιμιωδῶν φράσεων ἡ ἀρχὴ κεῖται ἐν ταῖς παροιμ. Σολωμ. (θ' 17) «ἄρτων κρυφίων ἠδέως ἄψασθαι καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ»².

Εἰ δὲ μὴ θαμίζειν ἐς φίλον μηδὲ συχνὰ τοῦτο ποιεῖν ὁ ἐξ ἀγορᾶς λόγος λαλεῖ, ἀλλ' οὔτε περὶ τῶν ὡς ἀληθῶς φίλων ἢ γνώμη καὶ οὐδὲ ταυτὸν ποσὶ θαμίζειν καὶ γράμμασι *Orusc.* 347.88.

Τὴν δημώδη γνώμην ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ συλλογῇ του ὁ Πλανούδης ὡς ἐξῆς· «ἐνθα ἐρᾶς μὴ θάμιζε»³, φέρεται δὲ καὶ ἐν ἄλλαις μεσαιωνικῶν παροιμιῶν συλλογαῖς ὧδε· «ὅπου φιλεῖς μὴ δάνειζε καὶ ὅπου ἀγαπᾶς μὴ σύχναζε»⁴ καὶ βραδύτερον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Παρθενίου Καζούλη⁵ «ὄν ἂν φιλεῖς μὴ δάνειζε, ᾧ δὲ ποθεῖς μὴ σύχναζε».

Ἀπῆτη, κατὰ τὸν Ο. Crusius⁶, ἔχει τὴν ἀρχὴν της ἐν τῇ ρήσει «σπάνιον εἶσαγε σὸν πόδα πρὸς σαυτοῦ φίλον μήποτε πλησθεῖς σου μισήση σε» τῇ φερομένη ἐν ταῖς παροιμίαις τοῦ Σολομώντος (25.17), εἶναι δὲ σήμερον κοινὴ ἔχουσα τὴν ἐξῆς διατύπωσιν· «τὸν ἀγαπᾶς μὴ δάνειζε καὶ τὸν ποθεῖς μὴ σύχναζε»⁷ «ᾧ τοῦ φίλου σου τὴν πόρτα συχνὰ νὰ μὴ πηαίνης»⁸ ἢ «ἀλάργ' ἀλάργα ν' ἀγαπειώμαστε»⁹.

¹ Βλ. καὶ I. Βενιζέλου, Παροιμίες δημώδεις² σ. 337 ἀρ. 16. καὶ I. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 80 ἀρ. 5.

² Ed. Kurtz, Ἐνθ' ἂν. σ. 314.

³ Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 17 ἀρ. 33 καὶ τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίας δημώδεις (Philologus 49. 459).

⁴ Περὶ τῆς παροιμίας, ἣ ἀντίστοιχος καὶ ζητούμενος καὶ μὴ μισούμενος, ὄρα K. Krumbacher, MGS. 78 καὶ N. Πολίτου, Παροιμ. 1. 7 ἀρ. κα'. πβ. καὶ σελ. 47. 51.

⁵ N. Πολίτου, Παροιμ. 1. 102 ἀρ. 1724.

⁶ O. Crusius, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes (Philologus 42. 402) ὄρα καὶ A. Sonny, Zur Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter (Philologus 72. 549.)

⁷ I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἂν. σ. 309 ἀρ. 348.

⁸ Ἐν Μυκόνῳ.

⁹ Ἐν Ἐρμούπολει.

ἢ ἐκεῖ ποῦ σὲ πολυγαποῦν νὰ μὴν παρατηαίνης,
γιατὶ θὲ νὰ σε βαρεθοῦν κι' ὕστερα τί θὰ γένης;¹

ἢ «ἐκεῖ ποῦ πολυγαπαῖς νὰ μὴ πολυπηγαίνης,
μὴ λάχη και σὲ βαρεθοῦν κι' ἀπ' ἐκεῖ τί θὰ γένης»;²

* Συμφετώδης μὲν, οὐκ ἄχαρις δὲ λόγος, ὃς φιλεῖ καλὸν τὸ ὀλίγον και πάντοτε *Opusc.* 347.84.

Ἡ γνώμη αὕτη φέρεται και παρ' ἡμῖν, οἵτινες λέγομεν· «ἀπὸ λίγο κάθε λίγο» ἢ «λίγο και πάλι». Πβ. και τὴν παροιμίαν «ἀπὸ λίγο παρακάτω, νὰ ᾽ναι πάντοτε γεμάτο»³.

* *Σχοῖνος* ἐκ τοῦ φυτοῦ τῆς σχοίνου λέγεται. Ἐπει τὸ παλαιὸν ἐκ φυτῶν σχοίων ἐπλέκοντο τὰ τοιαῦτα, ὃ και νῦν ἔτι πολλαχοῦ παραμένει. Ἐν γοῦν Πελοποννήσῳ πολλοὶ οὕτω ποιοῦντες ἐπιλέγουσι και καιρὸν ἐπιτήδειον τῇ τοῦ τοιοῦτου σχοίνου τομῇ λέγοντες· Μαῖου βροῦλλον, ποντία κάνναβις 191.36.

Ὡς ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Εὔσταθίου και τῶν σχολιαστῶν συνάγεται, σχοῖνος και βροῦλλον ἦσαν τότε συνώνυμα⁴, συνώνυμα δὲ τὸ σχοῖνος και σπάρτον⁵ ὑπὸ τὴν λέξιν λοιπὸν βροῦλλον δυνάμεθα ἐν τοῖς ἀνωτέρω και τὸ σπάρτον νὰ νοήσωμεν⁶.

Ἄλλὰ διατὶ οἱ μεσαιωνικοὶ συνίσταν πρὸς κατασκευὴν σχοινίων τοῦ Μαῖου τὰ βροῦλλα;

Ἡ σημερινὴ χρῆσις νομίζω ὅτι ἄριστα δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ πρᾶγμα.

¹ Ἐν Πάλῃ Κεφαλληνίας.

² I. Βερέττα, Ἐνθ' ἄν. σ. 23 ἀρ. 9, I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἄν. σ. 75 ἀρ. 147, και σ. 309 ἀρ. 348. Ἴδὲ και K. Krumbacher, MGS. 143 και Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3. 556.

³ I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἄν. σ. 24 ἀρ. 316.

⁴ Σχοῖνος δὲ εἶδος φυτοῦ, ἦτοι τὰ βροῦλλά. I. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. στίχ. 664 σ. 221. 27. σχοῖνοισι-βρούσις, βροῦλλοις Σχολ. Ὀππιαν. Ἄλιευτ. Δ'. 510, σχοινία, ἃ ἰδιωτικῶς φασὶ βροῦλλα Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Πλούτ. 663· σχοῖνος τὸ λεγόμενον ἰδιωτικῶς βροῦλλον Σχολ. Πινδάρ. Ὀλυμπ. 6. 54. Ὅρα και J. Kalitsunakis, Mittel und neugriechische Erklärungen bei Eustathios 32.

⁵ σπάρτη δ' ἢ σχοῖνος λέγεται και Σπάρτη δὲ ἢ πόλις I. Τζέτζου, Χιλ. XII ἱστορ. 420. 526.

⁶ Σπάρτοιισιν' βροῦλλοις Σχολ. Ὀππιαν. Ἄλιευτ. Γ'. 342. Ἐν Ἡπειρῷ τὰ σπάρτα λέγονται βροῦλλα, τὰ βροῦλλα δ' ἐν Θεσσαλίᾳ σπάρτσα. Ἐν Μυκόνῳ και Αἴνῳ βουρλεᾶ λέγεται τὸ ἐξ ἰνῶν σπάρτου κατασκευαζόμενον σχοινίον, κοινῶς δ' ἐν τῇ ναυτικῇ γλῶσσῃ βουρλεᾶ, ἢ τοῦ σπάρτου ἕς (τζίβα) A. Σακελλαρίου, Βασιλικὸν ναυτικὸν ἐγχειρίδιον ἀρμενιστοῦ σ. 35.

Νῦν δῆλα δὴ κατὰ Μάϊον, ὁπότε ἀνθοῦσι τὰ σπάρτα, τέμνοντες οἱ τεχνῖται τὰ κλωνία αὐτῶν τὰ κοπανίζουσι καὶ τὰ μεταβάλλουσιν εἰς ἰνώδη μᾶζαν, τὴν τζίβαν, σπαρτζῖον ὡς ἔλεγον οἱ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ταύτην δ' ὡς εὐκαμπτον καὶ μαλακὴν πλέκουσιν εἰς σχοινία. Τὰ ἐκ σπάρτου σχοινία ταῦτα μεταχειρίζονται οἱ ναυτικοὶ α') διότι εἶναι στερεώτερα τῶν ἐκ λίνου ἢ καννάβως κατασκευαζομένων, β') διότι ἐλίσσονται εὐκολώτερον τῶν ἄλλων εἰς κύκλους καὶ γ') διότι στεγνώνουσιν εὐκολώτερον¹.

* *Ὁὗ περιηγοῦμαι τρόπους ἢ τόπους . . . οὐκ ἄλλο τοιοῦτον οὐδὲν μὴ καὶ ἀηδίας ἀναταράξω βόρβορον* *Orpusc. 280.83.*

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν παρὰ Πλανούδη μεσαιωνικὴν παροιμίαν «ὄσφ ταράτεις τὴν κόπρον τοσοῦτφ μᾶλλον ὄζει»², ὡς καὶ τὰς σημερινὰς «μὴν τὰ σκαλιζῆς γιατί βρομοῦνε» ἢ «ὄσο τὰ σκατὰ ἀναδεύεις, τόσο πλειότερο βρομᾶνε»³, ἃς μεταχειριζόμεθα, προτιρέποντές τινα νὰ μὴ κινή τὸν ἀνάγυρον.

Ἐως ἂν σὸν κακῶ μαθόντες, ὃ δὴ λέγεται, φρόνησιν ἀναλάβωσι *Orpusc. 44.60.*

Ἐνταῦθα ἔχεις τὴν γνωστὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν «ἔπαθε κι' ἔμαθε» ἢ «τὰ παθήματα, μαθήματα»⁴, ἣν καὶ ἐν μεσαιωνικοῖς κειμένοις συναντῶμεν ὡς λ.χ. «διενοεῖτο γὰρ ὄντως σοφῶς ὡς ὁ παθὼν ἀκριβῆς ἐστι τῇ πείρᾳ διδάσκαλος»⁵.

* *Ὡς δὲ ἡ σποδιὰ ὤζε θείου καὶ ἡ ὁδμὴ κατεμήνευε πῦρ κρύπτειν σκηπιοῦ δλεθρίου καὶ οὐκ ἦν λαθεῖν, μανθάνουσι τὴν ἐπιβουλὴν οἱ Καίσαρες καὶ ἀπέριττοι, ὡς εἶχον, φεύγουσιν εἰς τὸ τῆς μεγίστης τοῦ Θεοῦ Σοφίας εὐαγέσιαιον τέμενος* *Orpusc. 272.58.*

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν ἐκεῖ [ἔδῳ] «βρομᾶ μπαρούτι», ἣτοι ὑπάρχει κίνδυνος.

* *Εἰ δ' αὖ πάλιν, οὗ μὲν ἄρτον ἔφαγον ἐν ἐνδείᾳ, ἐκεῖνος εὐεργέτης ἐμοὶ κρίνεται καὶ σεμνολογικῶς προφέρεται μοι διὰ στόματος, ὅς δὲ μυθίαν σχῶν*

¹ Ὅρα καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3. 311.

² Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 22 ἀρ. 69.

³ Βλ. Ι. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 228 ἀρ. 763.

⁴ Ι. Βερέττα, Ἐνθ' ἀν. 25.

⁵ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν ἀββᾶ Θεοδοσίου (U s e n e r, Der heilige Theodosios 13. 6).

ἐνθεσιν ἐξ ἔμοῦ πτέρων ἐστρέβλωσεν εἰς πτώμα ἐμόν, ἀλλ' αὐτὸν οὐκ ἔχω προτιθέναι καὶ ἐπίπροσθεν ἄγειν τοῦ θρέψαντος *Orphic. 118.57*.

Λαὸς σκληροτράχηλος καὶ τῆς βρώσεως ἔτι οὔσης ἔσω τοῦ στόματος τοῦ εὐεργέτου καταλαλῶν *Regel, Fontes rerum byzantinorum 129.5*.

Τὰ ἀνωτέρω κάλλιστα συμπληροῦσι καὶ τὰ ἐξῆς δύο χωρία α') τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Νικολάου Κερκύρας¹

ὁ νῦν τὸν ἄρτον ἐσθίων σου γνησίως
μετὰ βραχὺ πλήττει σε δυσμενοῦς πλέον

καὶ β') ὑπὸ τοῦ Μιχαῆλ Δούκα ἐν τῇ ἱστορίᾳ του² «Ὅρατε τοίνυν τοὺς σὺν αὐτῷ εὐαριθμήτους ὄντας καὶ ἔτι ἐν ταῖς ραγάσι τῶν ὀδόντων τὸν ἄρτον τοῦ κυρίου μου φέροντας».

Ἐν πᾶσι τούτοις, ὡς ἔννοεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὑπόκεινται δύο παροιμιώδεις φράσεις δεικνύουσαι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ φαγόντος τὸν ἄρτον τινός, ὡς τοῦναντίον τὸ μέγεθος τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ συντόμως ἐπιλαθομένου τούτου.

Ὅποιαν διατύπωσιν εἶχον αἱ δύο παροιμιώδεις φράσεις δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ἂν παραβάλαμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ «οὐ ἄρτον ἔφαγον», «ὁ νῦν τὸν ἄρτον ἐσθίων σου», «ὁ μυρίαὶ σῶν ἐνθεσιν ἐξ ἔμοῦ», «τῆς βρώσεως ἔτι οὔσης ἔσω στόματος», ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ σημερινὰ «ἔφαγα τὸ ψωμί του» ἢ ἐν Πόντῳ «τὸ ψωμὶν ἀτ' ἔφαγα» τὸ ἐπὶ εὐγνώμονος λεγόμενον, ἢ «ἀκόμη τὸ ψωμί μου εἶναι ἔστὸ στόμα του» ἢ ἐν Πόντῳ «ἀκόμαν τὸ ψωμὶν ἔσὸ στόμαν ἀτ' ἔν'» ἢ «νὰ σκαλίσης τὰ δόντια του ἀκόμη τὸ ψωμί μου θὰ βρῆς», «ἔχει τὰ δόντια του γεμάτα ψωμί ἀπὸ τὸν...» (Ἡπειρος) «ἂν ξεσκάλισ' τὰ δόντια τ' ψωμί δικό μας θὰ βρῆ»³ τὰ ἐπὶ ἀγνώμονος λεγόμενα.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας κλείω μὲ τὴν σημείωσιν ὅτι τὴν αὐτὴν περὶ ἀγνωμόνων ἔννοιαν ἐκφράζουσι καὶ τὰ νῦν παροιμιωδῶς λεγόμενα «ἐπάτησε τὸ ψωμί»⁴, «λησμόντισιν τοῦ ψουμί»⁵, ἔτι δὲ καὶ αἱ ἀραὶ «νὰ σηκωθῆ τὸ ψωμί ποῦ μοῦ φαγες καὶ νὰ σε πνίξῃ»⁶.

σπορὶ φαρμάκι νὰ γενῆ
τὰ σύγλυνα καὶ τὸ ψωμί
ποῦ φάγασι ἔστὸ σπίτι μας⁷.

¹ Νικολάου Κερκύρας, Στίχοι ἰαμβικοὶ στίχ. 204 (παρὰ Σ. Λάμπρου, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα σ. 37).

² Τὴν φρ. ἐσημείωσεν ὁ Ν. Πολίτης, Παροιμ. 4. 511.

³ Ἐν Σέρραϊς, Λαογραφίας τόμ. 3 σ. 200.

⁴ Ἐν Ἡπειρῳ. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐν Μάνῃ ἐπίθετον ψωμοπάτης, τὸ ἐπὶ ἀχαρίστου λεγόμενον. Πβ. καὶ τὸ ἀρχ. «ἄλας καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν».

⁵ Ἐν Βογατσικῷ Μακεδονίας.

⁶ Α. Βαλαωρίτου, Ἀθανάσιος Διάκος σ. 85.

⁷ Ν. Πολίτου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἐν Βύρωνος τόμ. 2.137.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ γναθμοῖσι γελᾶν ἀλλοτριόις και νῦν ἐπιπολάζει λέγεσθαι παροιμακῶς· τοὺς γάρ τοι, ἐφ' οἷς μὴ ἄξιον γελῶντας ἐκ θυμοῦ ἢ ἀμηχανίας τινός, ξέναις φαιμέν γελᾶν παρειαίς, ὥσπερ και τοὺς πρὸς βίαν ἐσθίοντας ἀλλοτριόις ἐσθίειν γναθμοῖς, ὡς τῶν οἰκείων δῆθεν ὀκνοῦντων 1895.17.

Οὕτω και τὸν μὴ μετὰ ἐπιθυμίας ἐσθίοντα στόματι ἀλλοτριῶ φαιμέν ἐσθίειν 1895.24.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ μὲν νόημα τῆς παροιμιώδους φράσεως διεφύλαξεν ὁ Εὐσταθίος, τὰς λέξεις ὁμως οὐχί, διότι ἐπὶ τῶν χρόνων του δημωδῶς οὔτε παρειάς οὔτε γναθμοὺς ἔλεγον.

Τῶν παροιμιωδῶν δὲ τούτων φράσεων ἡ ἑτέρα, ἥτις και παρὰ Λατίνοις ἦτο συνήθης¹, σφίζεται μέχρι και νῦν. Νῦν δῆλα δὴ ἐπὶ τοῦ παρὰ θέλησιν γελῶντος λέγομεν ὅτι «γελᾶ με ξένο γέλιο» ἢ «ψιμουγιάει»² ἢ «γελᾷ με μισὸ στόμα ἢ μισὸ χεῖλι».

Πρὸς δὲ τὸν ἐθέλοντα ὑποχωρεῖν ἐκ τινος μὴ πάνυ τοῦτο ἐθέλοντος καλὸν ρηθῆναι τό, εἴ σοι θυμὸς ἐπέσονται ἔρχεο, πάρ' τοι ὁδός, ἦτοι πάρεστί σοι ὁδεύειν και ὡς εἰπεῖν ὑφήπλωταί σοι ἡ ὁδός. Τοῦτο δὲ ἤδη και παροιμιῶδες γέγονεν 734.45.

Ἡ παροιμ. φράσις σφίζεται και σήμερον· πρὸς τὸν παρὰ τὴν ἡμετέραν δηλ. θέλησιν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀπέλθῃ λέγομεν· «νὰ ὁ δρόμος», ἐν Μάνῃ «ἔ ὁ δρόμος» και κοινῶς «ὁ δρόμος εἶναι ἀνοιχτός [κι' ὅπου θέλεις πῆγαινε]»³

... μεμφομένους ἅπαν, ὅπερ ἂν ἡ δρωῶμεν ἢ λέγομεν και αὐτὴν δέ, ὁ φασι, τὴν ἀναπνοὴν ἡμῶν *Opusc.* 153.85.

Ἄν ὑπάρχη ἀντίστοιχος σημερινὴ φρ. «και τὴν ἀναπνοή μου κατηγορεῖ», ἐπὶ φιλοψόγου, ἀγνωῶ.

Τίνα δὲ ταῦτα τὰ καιριώτερα, ἔχετε μὲν και ἄλλοθεν εἰδότες κάλλιον ἤπερ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ, ὁ φασιν, ὄνομα *Opusc.* 138.90.

Ἄγνωῶ ἐπ' ἴσης ἂν ὑπάρχη νῦν ἀνάλογος παροιμιώδης φρ. π. χ. «τὸ ξέρω καλύτερα ἀπ' τῶνομά μου» ἢ «τῶνομά μου δὲν ξέρω γώ;»

¹ Malis ridentem alienis, Horat. Satir. 2.3.72, Sittl, Die Gebärden der Griechen σ. 10 ὑποσ. 1.

² = ψεμογελᾷ, ἐν Ἀρτοτίνῃ.

³ I. Βενιζέλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 260 ἀρ. 189.

Παροιμάζεται τὸ μὴ ἄλμην ἔχειν ἐπὶ τῶν ἀηδεσιτέρων ἀνδρῶν καὶ ὡς εἰπεῖν ἀναρτύτων, ἐφ' ὧν, κατὰ τινας, καὶ τὸ ἀναλιον ἤρμουςται *Orpusc.* 139.67.

Ἔστι δὲ ἄλμη λαμβάνεται ποτε καὶ ἐπὶ ἀγαθοῦ, δηλοῖ παροιμία εἰποῦσα τό: «ἄλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ» ἤγουν ἀγλευκῆς ἐστιν καὶ ἀηδής, ταυτὸν δ' εἰπεῖν οὐ νόστιμος 1506.59.

Δεινάρχου ἀναλιον εἰπόντος τὸ παρ' ἄλλοις ἀναλον, ἤγουν τὸ χωρὶς ἄλων, ἐνταῦθα οὐκ ἐστι νοῆσαι τοιοῦτον τὸν Ἴρον ὡς δῆθεν ἀχρεῖον καὶ μὴ ἄλμην, ὃ δὴ λέγεται, ἔχοντα καί, ὃ φασιν, ἀναρτυτον καὶ ἀηδῆ, ἐκ μεταφορᾶς ἐδεσμάτων οὐκ ἐχόντων ἄλας 1840.23.

Ἐκ μὲν τῆς πικρᾶς (ἄλμης) ἀκράχολός τις ἀνθρωπος ἄλμιων ἐσκώφθη, ἐκ δὲ τῆς νοστίμου ἄλμην ἔχειν λέγεται ἡ ἡδὺς ἀνθρωπος 1859.54.

Καὶ τὸ ἄλμην δὲ ἔχειν, ὡς προοδηλωται, πῆ μὲν πικρὸν ἀνθρωπον σκώπτει, πῆ δὲ ἡδὺν παραδηλοῖ καί, ὃ φασιν, εἴνοστιον 1927.14.

Ἡ ἀρχαία παροιμία ἡ ἐπὶ ἀηδοῦς λεγομένη, ἦν ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται ὁ Εὐσταθίος εἶναι ἡ παρ' Ἀποστολίῳ (Β'. 18), Ζηνοβίῳ (Α'. 63) καὶ Ψευδοδιογενειαῶ (Β'. 12) φερομένη «ἄλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ» ἐπὶ τοῦ ἀηδοῦς καὶ ἀναρτύτου.

Καθ' ὅσον ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν παροιμιολογῶν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, ὃ ἀκομπος καὶ ἀηδής ἐλέγετο τότε, ἀναρτυτος, μὴ ἠρτυμένος δηλαδὴ ἄλατι¹, ὡς ἐνιαχοῦ νῦν παρ' ἡμῖν² παράδοξον δ' εἶναι ὅτι ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου δὲν ἐμνημονεύθη καὶ τὸ ἀναλος, τὸ ἐν Πόντῳ νῦν φερόμενον³, ὅπερ ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνικόν.

Τοῦναντίον ὃ ἡδὺς καὶ κομπὸς ἐκαλεῖτο εἴνοστιος, ἔμνοστιος ἢ, ὡς παρ' ἡμῖν, νόστιμος.

Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως Ὀδυσσεὺς ἀκαίρως εἶπεν, ἐκ τοῦ ταπεινοῦ δρεπάνου μεταβάς εἰς ἄροτρον καὶ ἀπ' αὐτοῦ εἰς ξίφη καὶ ὑπολαλήσας ὑποθετικῶ σήματι ἀνυπόπτως καθάπερ αὐτὰ οὕτω καὶ τὴν εἰσαύριον μάχην. Τί γὰρ σήμερον, ὃ δὴ λέγεται, τί δὲ αὐριον; 1851.1.

Τί σήμερον, τί αὐριον λέγομεν καὶ ἡμεῖς παροιμιωδῶς παρορμῶντές τινα πρὸς ταχεῖαν ἔργου τινὸς ἐκτέλεσιν.

¹ Λόγα λιπαρά καὶ φαγία ἀναρτυτα λέγουσιν ἐν Κερασσοῦντι ἐπὶ τῶν πολλὰ μὲν ὑπινυμένων, μηδὲν δ' ἐκπληρύντων.

² Δὲν ἔχει ἄλατι ἐπὶ ἀηδοῦς Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημῶδεις² σ. 55 ἀρ. 48 καὶ Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 21 ἀρ. 3.

³ Ἄναλος ἢ ἀναλος καὶ ἄβρωτος λέγεται ἐν Πόντῳ ὃ ἄχαρις καὶ ἀηδής, φαγὶν δ' ἀνάλιν, τὸ ἀναλον. Γνωστὸν ὅτι ὃ ἀηδής νῦν κοινῶς ἀνάλατος λέγεται.

* Τέσσαρας χρυσίωνων χιλιάδας ἐγκρατῶς ἐζητήθημεν, οἱ μὴδὲ ψαμμίων ἢ χροδὸς δράκα ἢ τὸ καθομιλούμενον σίελον ἐπὶ στόματος ἔχοντες *Orusc.* 294.58.

Δὲν τοῦ μείνε [ἔχει] σάλιο ᾗς τὸ στόμα λέγεται καὶ παρ' ἡμῖν παροιμιωδῶς ἐπὶ τοῦ μὴδὲν ἔχοντος.

* Καὶ εἰσὶ μὲν πολλοὶ μέχρι καὶ ἐν τοῖς ἄρτι ἀνχοῦντες ἕκαστος ἐν τῷ λέγειν οὐτὶ ὁ ἐμὸς λόγος λόγος ἐστὶν *Orusc.* 164.95.

Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ θέλων τὴν σταθερότητα τῶν λόγων του νὰ ἔξάρῃ λέγει «ὁ λόγος μου εἶναι λόγος».

* Ἐπὶ δὴ τούτοις προκαλοῦμαι . . . ἀφίεσθαι τῶν καὶ ἀπειρῶν καὶ ἀκαίρων ἀπειλῶν, τοῦ παρὰ ὄραν βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τῶν ἐν κενοῖς γλωσσαλιῶν, ἐνθυμονιέμενος τὸ περιμρόμενον ὡς ἀνδρῶν μὲν τὸ ποιεῖν, γυναικῶν δὲ τὸ λαλεῖν *Orusc.* 85.60.

Ἡ παροιμιώδης αὕτη φράσις, ἣν ὑπεμφαίνει καὶ ἕτερος σύγχρονος περίπου συγγραφεὺς λέγων¹ «ἀλλὰ τὴν συμμετρίαν ἤδη τῷ λόγῳ παραχωρήσωμεν ὡς ἡ πολυλογία τῶν ἀδυνάτων, τὸ δ' ἔργον τῶν ἰσχυρῶν» δὲν σφίζεται πλήρης παρ' ἡμῖν. Ἡμεῖς περὶ γυναικῶν λέγομεν συνήθως «οἱ γυναῖκες εἶναι μόνο γιὰ λόγια», ἐν γένει δ' ἐπὶ ἀτόμου λέγοντος καὶ μὴ πράττοντος μεταχειριζόμεθα τὰς φράσεις «εἶναι μόνο γιὰ λόγια» «μόνο νὰ λέῃ εἶναι».

* Νοῦν ὀρθόν² ἐξάγγελον λόγον ἀληθῆ, γλώσσα ἀρρύπαρον, τὸ μὴ τρίζειν τοὺς ὀδόντας ἐπὶ τοῖς μὴδὲν αἰτίοις *Orusc.* 152.57.

Ἄχιλλεὺς δὲ καναχὴν ὀδόντων ἔχει πάνυ θυμούμενος καὶ ὡσερ πρώων αὐτούς. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι τις κοινότερον τρίζων 1189.4.

Τρίζει τὰ δόντια του λέγομεν σήμερον ἐπὶ ὀργιζομένου, «τοῦ τριξε τὰ δόντια» δὲ ἢ «τοῦ δεῖξε τὰ δόντια» ἐπὶ τοῦ ἀπειλοῦντός τινα.

Αἱ δύο αὗται παροιμιώδεις φράσεις, ὧν ἡ δευτέρα ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἀναλόγου σχήματος, περιέχονται εἰς τὰ λεγόμενα τοῦ Εὐσταθίου, ὅστις καὶ παρέφρασε τὴν ἐτέραν αὐτῶν εἰπών «τῶν ἀκαίρων ἀπειλῶν, τοῦ παρὰ ὄραν βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων» *Orusc.* 85.65.

Τὸ τρίζω τοὺς ὀδόντας, ὅπερ ὡς φρ. φέρεται πολὺ πρὸ τοῦ Εὐσταθίου²,

¹ Τοῦ Θεολογάκη, Ὡς ἐκ προσώπου τῶν καλουμένων τζύρων (Σ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλήν. 7. 359).

² Πόσοι εἰσὶν ἄρτι τρίζοντες τοὺς ὀδόντας ἀπὸ τοῦ κρύους. H. Gelzer, Leontios von Neapel, das Leben des heil. Johannes des barmherzigen 38. 19.

ἔλέγετο, ὡς πληροφορούμεθα παρὰ τοῦ Προδρομοῦ, καὶ σφίγγω τοὺς ὀδόντας¹, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Καισαρείας Ἐρέθα καὶ ἀποτιγρώνω, ἦτοι ὡς τίγρις δεικνύω τοὺς ὀδόντας². •

Τὸ δὲ ἐπ' ἄμαξαν Ἰωνικὴν ψίλωσιν τῆς ἀμάξης δηλοῖ εἰ δέ τις ἰσχυρογνωμονεῖ γράφων ἐφ' ἄμαξαν, εἶη ἂν προσήκων ταῖς ἐξ ἀμάξης, ὅ φασι, λοιδορίας 1372.15.

Ἡ παροιμία, ἣν καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος ἀναφέρει «νῦν δ' ἐξ ἀμάξης ὕβριεῖ τὸ τοῦ λόγου»³ εἶναι ἡ ἀρχαία, τὰ ἐξ ἀμάξης, ἀναφέρεται δ' ὑφ' ἡμῶν ἐνταῦθα διότι, ἀφ' οὗ εἶναι καὶ σημερινή «τοῦ ψαλε τὰ ἐξ ἀμάξης» ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνική, ὡς ἄλλως ὑποδεικνύει πως καὶ τὸ «ὅ φασι» καὶ «τὸ τοῦ λόγου».

Γέλω ἔκθανον ὡς οἶα λιποθυμήσαντες ἐκ τοῦ γελᾶν, ὃ καὶ μέχρι νῦν παροιμακῶς ἐπὶ μεγάλου καὶ ἀθρόου γέλωτος ἐκράτησε λέγεσθαι 1839.29. μὴ καὶ προσκόφαντες ἢ ἀπολώμεθα ἢ παρενεχθῶμεν εἰς τὸ βλάσφημον καὶ μηδὲ οἱ ἐπιχαιρόντες ἡμῖν γέλωτι, κατὰ τὸν εἰπόντα, ἐκθάνωσι, τέλεον ἐγκανχυσάμενοι *Opusc.* 104.60.

Ἐκ τῶν δύο παροιμιωδῶν φράσεων «γέλω ἔκθανον» καὶ «λιποθυμεῖν ἐκ τοῦ γελᾶν» ὁ Εὐστάθιος δέχεται τὴν ἑτέραν ὡς λεγομένην παροιμιωδῶς ἐπὶ τῶν χρόνων του, φαίνεται ὅμως ὅτι τότε ἀμφότεραι ἔλέγοντο, ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ὅτι σήμερον τὸ ὑπὸ τοῦ γέλωτος παρίεσθαι λέγομεν οὐ μόνον «πέθανα ἢ ξεράθηκα ἕς τὰ γέλοια», ἀλλὰ καὶ «λιγοθύμησα ἢ λιγώθηκα ἕς τὰ γέλοια».

* Καλὸν ἡ παλαιὰ ἡμῶν γυμντεία μακαρισμοῦ εἶχε πλάσμα ἐχρωμάτιζε τὸν ἐν βίῳ σπουδαίῳ ἀπέριτον. Ἡ δὲ γύμνωσις αὕτη κατὰ τὴν ἐκ κοιλίας μητέρος καθίσταται *Opusc.* 330.10.

Ἐπόκειται ἐνταῦθα ἡ παροιμία «γυμνὸς ὡς ἐκ μήτρας» ἢ ἐπὶ τῶν ἀπό-

¹ καὶ πιάσω καὶ συντριψῶ τον καὶ σφίξω τοὺς ὀδόντας

Hesseling-Pernot, *Poèmes Prodromiques* 3. 170.

² Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἐρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις (Λαογραφίας τόμ. 4. 263.). Ὡς ἀλλαχοῦ ὑπέδειξα, Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν λαογραφίαν (Ἀθηνᾶς τόμ. 26 σ. 143 - 144) τὸ τιγρώνω τοῦτο ὡς ἀποτιγρώνω καὶ τσιγγρίζω σφίζεται καὶ σήμερον.

³ Θεοδώρου Προδρομοῦ, Στίχοι σχετλιαστικοὶ εἰς τὴν Πρόνοιαν (Migne, P. G. 133. 1335 β).

ρων λεγομένη και ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου¹ και ἄλλων μεσαιωνικῶν συγγραφέων μνημονευομένη².

Αὕτη ἐκ τῶν ἐξῆς χωρίων τῆς Π. Δ. προερχομένη (Ἰώβ. 1.21). «Αὐτὸς γυμνὸς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κοιλίας μητρὸς μου γυμνὸς και ἀπελεύσομαι ἐκεῖ» και (Ἐκκλησιαστής 5.14) και καθὼς ἐξῆλθεν ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ γυμνός, ἐπιστρέφει τοῦ πορευθῆναι ὡς ἦκει³, φέρεται και παρ' ἡμῖν, οἵτινες ἐπὶ ἐνδεῶν και γυμνῶν λέγομεν «σὰν ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς μάννας του»⁴.

Θοῖξ, ὃ φασιν ἀνὰ μέσον και ἔβλεπε θάνατον Orusc. 292.47.

Οἱ νεώτεροι ἐπὶ κινδύνων ἐνενοήσαντο παροιμίαν ἐπὶ τριχὸς φάσκοντες ἠρητῆσθαι τὰ πράγματα, ἐξ οὗ παραποιήσας ὁ Θεόκριτος ἔφη τὸ θοῖξ ἀνὰ μέσον 796.59.

μηδὲν τοῦ λοιποῦ μεσολαβεῖν τῇ πρὸς Θεὸν ἐνώσει τοῦ κατ' ἄνθρωπον λογιστικοῦ, ἵνα μηδ' αὐτὸ τοῦτο λέγηται παροιμιακῶς ἐνταῦθα τὸ θοῖξ ἀνὰ μέσον Orusc. 232.67.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω δύο ὑπόκεινται ἔννοιαι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ τῆς τοῦ ἐπι-κρεμαμένου μεγάλου κινδύνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ τῆς παρὰ μικρὸν διαφυγῆς αὐτοῦ. Τὴν πρώτην παροιμίαν «ἐκ τριχὸς κρέματα» ἐπὶ τῶν σφόδρα κινδυνεύόντων, ἐμνημόνευσεν ὁ τε Ψευδοδιογενειανὸς (4.41) και ὁ Ζηνόβιος (3.47) τὴν εὐρίσκομεν δὲ και ἐν τῇ Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ (5.230) «ἀπὸ τριχὸς ἤερ-τημαι»⁵. και παρὰ Ζωναρᾶ ἐν τῷ χρονικῷ του (15.29) «ἐπεὶ τὴν ζωὴν ἑαυτοῦ ἐκ λεπτοῦ ἤδη μίτου ἠρητῆσθαι διέγνωκε»⁶, συνήθης δὲ εἶναι και παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοὺς τύπους «ἀπὸ τὴν τρίχα κρέμεται»⁷ ἢ «ἀπὸ μιὰ τρίχα κρέμεται».

¹ Πβ. Ψευδοδιογεν. 4. 2 και Ἀποστολ. 5. 72 και τὸ corpus τῶν παροιμιο-γράφων 2. 72.

² Καὶ ἤρξατο λέγειν τὸν δημῶδη λόγον· πτωχὸς μέριμναν μὴ ἐχέτω γυμνὸς ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς και ἀπελεύσομαι ἐκεῖ (Διήγησις περὶ τοῦ βίου και τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Φιλαρέτου, Βυζαντινὰ Χρονικά 5. 73. 2.) Ἔγραψε δὲ και ὁ Νικήτας Χωνιάτης (Χρον. Διήγ. 404. 9) γυμνὸς ὁποῖος πρώτως προσεῖπε τὸν ἥλιον τῆς μητρικῆς νηδύος ἐκθορῶν.

³ Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Apophthegmen (Philologus 58 (1899) 82).

⁴ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 177, Ι. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἄν. σ. 44 ἀρ. 18.

⁵ Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung bei Eustathios von Thessalonike σ. 320.

⁶ Νῦν ἐν Μάνῃ ἐπὶ τοῦ ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ εὐρισκομένου λέγουσι «κρέμεται ἢ ζωὴ του ἀπὸ μιὰ μπαμπακερῆ κλωστή».

⁷ Ἐν Ἠπειρῷ και Λιβησίῳ. Πβ. και Ι. Βενιζέλου, Παροιμίες δημῶδεις² σ. 28 ἀρ. 360 και 361, Ι. Βερέττα, Συλλογὴ Παροιμιῶν σ. 15 ἀρ. 30, Μ. Μουσαίου, Βατταρισμοὶ σ. 145.

Ἡ δευτέρα παροιμιώδης φρ. εἶναι ἐπ' ἴσης συνήθης παρ' ἡμῖν, οὔτινες «παρὰ τρίχα» ἢ «ἀπὸ τρίχα»¹ λέγομεν πρὸς δήλωσιν διαφυγῆς μεγάλου κινδύνου.

* Δαίμονα δὲ δώσειν φησί, κακὸν δὴλα δὴ... ἐντεῦθεν δ' ἴσως οἱ πολλοὶ τὸν θροήσαντά τινος ἐπὶ ἐκπλήξει δαίμονα δοῦναι τοῖς τεθαμβημένοις φασὶ 705.18.

Εἰς τὴν φρ. δαίμονα δοῦναι τινι = ἐκταράττειν τινά, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ πρεσβύτερος Νικηφόρος ἐν τῷ βίῳ Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ², μόνον τὴν ἐξῆς δύναμαι νὰ δώσω ἐρμηνείαν.

Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1493 χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν καὶ ἐν φύλλῳ 181^β «ἐπιληψία [νόσημα] ὅπερ οἱ ἰδιῶται δαίμονα καλοῦσι». Κατὰ ταῦτα δαίμονα δοῦναι σημαίνει παρέχειν τινὶ τοιαύτην ταραχὴν καὶ συσπασμόν, ὅποιον πάσχει ὁ ὑπὸ δαίμονος, ἥτοι ἐπιληψίας καταλαμβανόμενος. Πβ. ἄλλως καὶ τὰς φράσεις «θά σε κάνω νά σε πιάση πιασμός», «διάλολο θά φάς», «ἔφαγε τὸν πυρετό³, τὴ ζάλη, τὸν περιδρομο», ἐνθα τὸ νόσημα παρίσταται ὡς ἀντικείμενον προσλαμβανόμενον οἶονεὶ ὑπὸ τοῦ νοσοῦντος.

* Οὐκοῦν θέατρον γινόμεθα ἐπὶ γέλωτι καὶ γυμνικὸν οἶον ἄθλον τοῦτον ἀσχημοσύνης ἀνόμεν *Orusc.* 329.87.

Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα σύνηθες ἦτο τὸ ρῆμα θεατριζῶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐκπομπεύ⁴, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν⁵, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις

¹ Ἐν Μακεδονίᾳ «παρὰ ράμμα» ἢ «ἀπὸ ράμμα» (Λαογρ. 6 σ. 486.) Ἐν Κρήτῃ «ἀπὸ τὴν τρίχα τῆ μπαμπακερῆς κλωστῆς».

² Νικηφόρον πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111.649 c).

³ Καὶ φρῖξε, πὲ τὸν πυρετόν, παῦσε τὰς φλυαρίας
Hesseling-Pernot, *Roèmes Prodrômiques* 3.358.

⁴ Ν. Πολίτου, Ὑβριστικὰ σχήματα (Λαογρ. 4.646.) Ἐκτὸς τῶν αὐτόθι ἀναφερομένων χωρίων πβ. καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Ζωναρά (Χρον. 14.7.25, 15.5) «τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου διὰ μέσης τῆς πόλεως κομιζόμενα καὶ θεατριζόμενα» «διὰ τῆς ἀγορᾶς περιαγαγὼν καὶ θεατρίσας» «θεατριζὼν ταύτην καὶ ἐμπομπεύων». Κατὰ τὸν Ἡσύχιον, ἐξεθεάτρισαν ἔστηλίτευσαν, ἐξεπόμπευσαν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι τὸ θεατριζομαι ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης φέρεται ἤδη ἐν τῇ Κ.Δ. Ὁ Παῦλος π. χ. (πρὸς Ἑβραίους ι' 33) εἶπεν ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι.

⁵ Τὸ θεατριζῶ ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω σημασίας λέγεται καὶ νῦν ἐν Κεφαλληνίᾳ, Θήρῳ, Κρήνῃ καὶ Σύρῳ.

«γίνομαι θέατρο», ἥτις ἐπ' ἴσης καὶ νῦν φέρεται¹. Ὅτι τό τε ρῆμα καὶ ἡ φράσις ἐλήφθησαν ἐκ τῆς διαπομπεύσεως δὲν εἶναι ἀνάγκη, φρονῶ, ἐνταῦθα διὰ μακροτέρων ν' ἀναπτυχθῇ. Τὸν ἀναγνώστην παραπέμπω εἰς ὅσα σχετικὰ ἐσημείωσα ἐν τῇ μελέτῃ μου «ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα»².

ΦΑΙΛΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹ Ἐν ταῖς Κυκλάσι, Κρήτῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Πόντῳ.

² Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος τοῦ 1928 σ. 362 καὶ 363.